

Вісник

Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.

Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р.

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р.

Особливості судового оскарження штрафів, які накладаються органами Антимонопольного комітету України

Припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду

9(193)'2016

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Заступник голови редакційної колегії

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник відділу забезпечення видавничої діяльності управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Гриців М.І. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — секретар Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України.

1 *Хронологія подій* *Timeline*

2 *Судова практика* *Judicial Practice*

2 **Рішення у господарських справах** Decisions in Commercial Cases

7 *Висновки Верховного Суду України* *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

7 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the second half of 2015

20 **Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine in civil cases in the second half of 2015

28 **Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the cases on the grounds described in subparagraphs 1, 2, 4 of para. 1 of Article 355 of the CivPC in the first half of 2016.

34 *Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства* *Court Practice and Challenges of Improvement of Legislation*

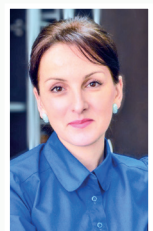

34 **Кубко Є.Б. Особливості судового оскарження штрафів, які накладаються органами Антимонопольного комітету України**

Kubko Ye.B. Specific features of judicial appealing against fines imposed by bodies of the Antimonopoly Committee of Ukraine

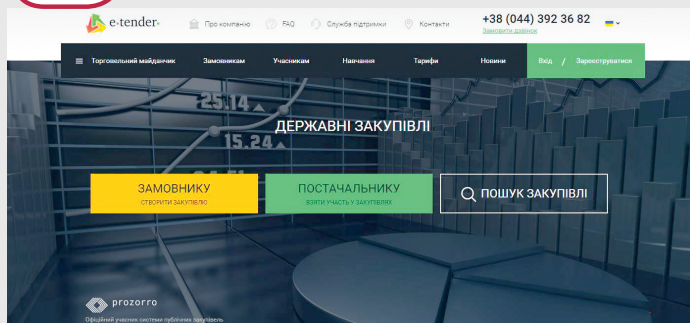
40 **Голубева Н.Ю. Припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду**

Holubeva N.Y. Termination of the right in a share in the joint share ownership by court decision

16
серпня

На виконання вимог Закону України «Про публічні закупівлі» Верховний Суд України приєднався до системи електронних закупівель «ProZorro», яка прийшла на зміну паперовим державним тендерам.

8

вересня

У зв'язку з поданням заяв про відставку Постановою Верховної Ради України від 8 вересня 2016 р. «Про звільнення суддів» з посад суддів Верховного Суду України звільнено **Валентина Барбару, Леоніда Глоса, Миколу Гусака, Павла Колесника, Петра Панталієнка, Володимира Пивовара та Юрія Тітова.**

12

вересня

Під час організованої Радою з питань судової реформи і координатором проектів ОБСЄ в Україні презентації нового законопроекту «Про Конституційний Суд України» вищій судовий орган у системі судів загальної юрисдикції представляв **Олександр Волков** — суддя Верховного Суду України.

5

вересня

На офіційному веб-сайті Верховного Суду України оприлюднено інформацію про переможців конкурсу та других за результатами конкурсу кандидатів на зайняття тимчасово вакантних посад державної служби в апараті Верховного Суду України, призначеного наказом керівника апарату Верховного Суду України від 11 серпня 2016 р.

6

вересня

Судові палати Верховного Суду України після завершення періоду відпусток суддів продовжили розгляд справ у режимі судових засідань.

16

вересня

На черговому засіданні Пленуму Верховного Суду України ухвалено рішення призначити суддю Верховного Суду України **Михайла Гриціва** на посаду секретаря Пленуму Верховного Суду України. У зв'язку з прийняттям 8 вересня 2016 р. Постанови Верховної Ради України про звільнення у відставку окремих суддів Верховного Суду України було також прийнято рішення вивести з персонального складу судових палат (у частині здійснення судочинства) суддів Верховного Суду України **Валентина Барбару, Павла Колесника, Леоніда Глоса та Володимира Пивовара.**

Учасники засідання внесли зміни до складу редакційної колегії журналу «Вісник Верховного Суду України» та до Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України, затвердили персональний склад цієї ради, розглянули інші питання.

7

вересня

Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** і Голова Ради суддів України, суддя Верховного Суду України **Валентина Сімоненко** взяли участь у презентації проекту Закону України «Про Вищу раду правосуддя», на якій також було представлено висновок експертів Ради Європи щодо цього законопроекту.

22

вересня

Постановою Верховної Ради України від 22 вересня 2016 р. «Про звільнення суддів» у зв'язку з поданням заяв про відставку звільнено з посад суддів Верховного Суду України **Володимира Загладного, Марину Кліменко, Олександра Коротких, Віктора Маринченка, Олександра Потильчака, Анатолія Редьку, Олександра Терлецького, Івана Шицького, Анатолія Ярему.**

Гриців Михайло Іванович

Секретар Пленуму Верховного Суду України

Народився 17 січня 1961 р. у с. Вибранівка Жидачівського району Львівської області.

Трудову діяльність розпочав у 1978 р.

Після закінчення у 1987 р. Львівського державного університету ім. Івана Франка за спеціальністю «Правознавство» працював стажистом, слідчим прокуратури Радянського району м. Львова, старшим слідчим прокуратури Ленінського району м. Львова.

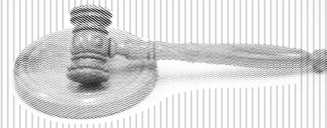
Із 1990 по 1991 р. — народний суддя Ленінського районного народного суду м. Львова (у 1991—1998 рр. — суддя Галицького районного суду м. Львова).

Протягом 1998—2001 рр. — суддя Львівського обласного суду (у 2001—2006 рр. — суддя Апеляційного суду Львівської області).

У грудні 2006 р. був обраний суддею Верховного Суду України.

Упродовж 2012—2014 рр. — заступник секретаря Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України. Заслужений юрист України.

Нагороджений Почесною відзнакою Верховного Суду України «За вірність Закону» та грамотою Ради суддів України.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Постановлення у справі про банкрутство ухвали про визнання кредиторських вимог підтверджує наявність заборгованості, яку мало бути погашено в порядку та черговості, визначених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

У разі припинення провадження у справі про банкрутство та звернення до суду за захистом свого цивільного права кредитора, кредиторські вимоги якого не погашено, при застосуванні позовної давності суди повинні звернути увагу на зазначені обставини

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 27 квітня 2016 р. у справі № 3-269гс16
(в и т я з)*

Суб'єкт права на звернення до Верховного Суду України порушив питання про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 16 лютого 2016 р. у справі № 916/1263/15-г із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК, просив скасувати рішення Господарського суду Одеської області від 25 травня 2015 р., постанову Одеського апеляційного господарського суду від 21 липня 2015 р. та постанову Вищого господарського суду України від 16 лютого 2016 р. і ухвалити нове рішення, яким поновити строк позовної давності та задовольнити позовні вимоги у повному обсязі.

У заяві про перегляд постанови ДП «Миколаївський морський торговельний порт» послалося на неоднакове застосування судом касаційної інстанції положень п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК, ч. 5 ст. 267 ЦК, внаслідок чого, на думку заявника, було ухвалено різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах. На обґрунтування заяви ДП «Миколаївський морський торговельний порт» надало копії постанов Вищого господарського суду України від 21 вересня 2015 р. у справі № 916/1260/15-г, від 27 жовтня 2015 р. у справі № 916/1258/15-г, від 1 грудня 2015 р. у справі № 916/1264/15-г, в яких суд касаційної інстанції, на думку суб'єкта звернення, по-іншому застосував зазначені норми матеріального права при вирішенні спору у подібних правовідносинах.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських

шляхів», перевіривши наведені суб'єктом звернення обставини, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що заява підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Як встановлено судами першої та апеляційної інстанцій у межах наданих їм процесуальним законом повноважень, предметом позову є вимога про стягнення суми боргу.

ДП «Миколаївський морський торговельний порт» зазначило, що відповідач не виконав своїх зобов'язань за укладеним 19 жовтня 1998 р. між ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» і ПП «МТН» договором постачання паливно-мастильних матеріалів (далі — договір постачання) та договором поруки, укладеним 8 серпня 2005 р. між відповідачем, ПП «МТН» і ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт», правонаступником якого відповідно до п. 2 наказу Міністерства транспорту та зв'язку України від 1 серпня 2008 р. № 972 і статуту позивача, затвердженого наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 1 березня 2009 р. № 264, є ДП «Миколаївський морський торговельний порт».

Рішенням Господарського суду Одеської області від 25 травня 2015 р., залишеним без змін постановою Одеського апеляційного господарського суду від 21 липня 2015 р., у задоволенні позову відмовлено. Постановою Вищого господарського суду України від 16 лютого

2016 р. зазначені судові рішення залишено без змін.

При цьому суд касаційної інстанції виходив із того, що позивачем пропущено строк позовної давності.

У постановках від 21 вересня 2015 р. у справі № 916/1260/15-г, від 27 жовтня 2015 р. у справі № 916/1258/15-г, від 1 грудня 2015 р. у справі № 916/1264/15-г Вищий господарський суд України, на думку заявника, дійшов протилежного висновку щодо застосування норм матеріального права, які регулюють правовідносини позовної давності.

Забезпечуючи єдність судової практики у застосуванні норм матеріального права, про які йшлося у заяві, Верховний Суд України виходив із такого.

При вирішенні справи суди встановили, що 22 липня 2005 р. між ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт» (замовник) і ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» (підрядник) укладено договір на проведення днопоглиблювальних робіт із реконструкції підхідного каналу ДП «ДБМТП» (далі — Договір), за умовами якого відповідач зобов'язався виконати днопоглиблювальні роботи на підхідному каналі ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт», а позивач — прийняти та оплатити виконані роботи відповідно до проектної документації, виданого позивачем технічного завдання та згідно з умовами Договору.

З метою забезпечення своєчасного виконання днопоглиблювальних робіт із реконструкції підхідного каналу ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт» виступило поручителем відповідно до кількох тристоронніх договорів поруки.

8 серпня 2005 р. між ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт», ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» і ПП «МТН» укладено договір поруки у забезпечення виконання зобов'язань за договором постачання.

Відповідно до п. 1.2 договору поруки ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт» зобов'язалося відповідати перед ПП «МТН» за виконання зобов'язань ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» за договором постачання у разі невиконання або неналежного виконання ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» цих зобов'язань.

На підставі договору постачання ПП «МТН» поставило відповідачеві згідно із заявками дизельне паливо та мастильні матеріали на суму 2 млн 241 тис. 178 грн 76 коп., отримані ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» без будь-яких зауважень щодо якості, вартості та кількості отриманого товару. При цьому відповідач указанного факту не заперечував.

Відповідач за поставлене дизельне паливо та мастильні матеріали не розрахувався, у зв'язку з чим на виконання взятих на себе зобов'язань ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт» сплатило за дизельне паливо та мастильні матеріали, отримані ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» від ПП «МТН», 2 млн 241 тис. 178 грн 76 коп., що підтверджується наявними у матеріалах справи платіжними дорученнями.

Відповідно до п. 3.9 договору поруки до ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт», яке виконало зобов'язання ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів», перейшли права ПП «МТН» зі сплати відповідачем 2 млн 241 тис. 178 грн 76 коп. за отримане дизельне паливо та мастильні матеріали.

Зазначену заборгованість погашено частково, в сумі 1 млн 916 тис. 425 грн 31 коп., шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» за виконані роботи за Договором, що підтверджується актом звірки взаємних розрахунків від 7 лютого 2006 р.

Таким чином, заборгованість ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» за отримані від ПП «МТН» дизельне паливо та мастильні матеріали становить 324 тис. 753 грн 45 коп.

Статтею 15 ЦК передбачено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання та свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

За змістом положень ст. 256 ЦК позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Положеннями статей 263, 264 ЦК передбачено обставини, за яких перебіг позовної давності переривається та зупиняється.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 264 ЦК позовна давність переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку.

До дій, які свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, з урахуванням конкретних обставин справи, можуть належати: визнання пред'явленої претензії; зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає наявність боргу, і так само прохання боржника про таку зміну договору; письмове прохання відстрочити сплату боргу; підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом із кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір; письмове звернення боржника до кредитора стосовно гарантування сплати суми боргу; часткова сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій.

Як встановлено судами, 7 лютого 2006 р. відповідач підписав акт звірки взаємних розрахунків, яким визнано борг перед позивачем у сумі 324 тис. 753 грн 45 коп., тому із цієї дати відбулося переривання позовної давності, перебіг якої почався заново.

Перебіг позовної давності зупиняється у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, установлених законом (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК).

Відповідно до статей 1, 12 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній до 19 січня 2013 р.; далі — Закон № 2343-ХІІ) мораторій на задоволення вимог кредиторів — це зупинення виконання боржником, стосовно якого порушено справу про банкрутство, грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до прийняття рішення про введення мораторію. Мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство, про що зазначено в ухвалі господарського суду. Дія мораторію припиняється з дня припинення провадження у справі про банкрутство.

Як встановлено судами, ухвалою Господарського суду Одеської області від 23 січня 2008 р. порушено провадження у справі № 2/6-08-285 про банкрутство відповідача і введено мораторій на задоволення вимог кредиторів.

4 серпня 2009 р. у газеті «Урядовий кур'єр» опубліковано оголошення про порушення

провадження у справі № 2/6-08-285 про банкрутство відповідача.

Ухвалою Господарського суду Одеської області від 3 червня 2010 р. у справі № 2/6-08-285 ДП «Миколаївський морський торговельний порт» визнано кредитором ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» з грошовими вимогами до боржника у сумі 429 тис. 372 грн 94 коп., до якої увійшла і сума основного боргу за договором поруки — 324 тис. 753 грн 45 коп.

Таким чином, зазначеною ухвалою визнано кредиторські вимоги ДП «Миколаївський морський торговельний порт», що підтверджує наявність заборгованості, яку мало бути погашено в порядку та черговості, визначених законодавством.

Проте ухвалою Господарського суду Одеської області від 18 листопада 2014 р. провадження у справі про банкрутство ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» припинено, припинено також і дію мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Ця ухвала набрала законної сили 29 грудня 2014 р. після її перегляду в апеляційному порядку.

У зв'язку із зазначеним позивач звернувся з позовом про стягнення з ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» основного боргу та пені в сумі 30 тис. 284 грн 59 коп. до Господарського суду Одеської області 23 березня 2015 р.

Однак, відмовляючи у задоволенні позовних вимог із підстав пропуску позивачем строку позовної давності, суди зазначені обставини належним чином не дослідили.

Крім того, не відповідає положенням ст. 267 ЦК висновок суду касаційної інстанції про неможливість поновлення позовної давності.

Загальними вимогами процесуального права, закріпленими у статтях 32—34, 43, 82, 84 ГПК, визначено обов'язковість встановлення судом під час вирішення спору обставин, що мають значення для справи, надання їм юридичної оцінки, а також оцінки всіх доказів, із яких суд виходив при вирішенні позову. Без виконання цих процесуальних дій ухвалити законне й обґрунтоване рішення у справі неможливо.

Відповідно до ст. 111²³ ГПК Верховний Суд України розглядає справи за правилами перегляду судових рішень у касаційному порядку, тому не може встановлювати обставини справи, збирати й перевіряти докази та надавати їм оцінку.

Оскільки господарськими судами попередніх інстанцій зазначені фактичні обставини у справі не встановлено, а відсутність у Верховного Суду України процесуальної можливості з'ясувати дійсні обставини справи перешкоджає ухваленню нового рішення, то справу слід передати на розгляд суду першої інстанції згідно з підпунктом «а» п. 1 ч. 2 ст. 111²⁵ ГПК.

Враховуючи зазначене, заява ДП «Миколаївський морський торговельний порт» підлягає частковому задоволенню, а всі постановлені у справі судові рішення — скасуванню з передачею справи на розгляд до Господарського суду Одеської області.

Керуючись статтями 111¹⁴, 111^{23–25} ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України постановила: заяву ДП «Миколаївський морський торговельний порт» задовольнити частково.

Постанову Вищого господарського суду України від 16 лютого 2016 р., постанову Одеського апеляційного господарського суду від 21 липня 2015 р., рішення Господарського суду Одеської області від 25 травня 2015 р. скасувати.

Справу № 916/1263/15-г передати на розгляд до Господарського суду Одеської області.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки з підстави, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

КОМЕНТАР ДО ПОСТАНОВИ

За змістом ст. 256 гл. 19 ЦК позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Також статтями 263, 264 цієї глави визначено обставини, за яких перебіг позовної давності переривається та зупиняється.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 264 ЦК позовна давність переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку, зокрема підписанням уповноваженою на це посадовою особою боржника разом із кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір.

Перебіг позовної давності зупиняється у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК).

Відповідно до статей 1, 12 Закону № 2343-XII мораторій на задоволення вимог кредиторів — це зупинення

виконання боржником, стосовно якого порушено справу про банкрутство, грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до прийняття рішення про введення мораторію. Мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство, про що зазначається в ухвалі господарського суду. Дія мораторію припиняється з дня припинення провадження у справі про банкрутство.

Під час розгляду справи № 916/1263/15-г за позовом ДП «Миколаївський морський торговельний порт» до ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» про стягнення суми за заявою ДП «Миколаївський морський

торговельний порт» про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 16 лютого 2016 р. Верховний Суд України виявив неоднакове застосування норм матеріального права.

Так, судами встановлено, що внаслідок невиконання зобов'язань за договором постачання у ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» виникла заборгованість перед поручителем — ДП «Дніпро-Бузький морський торговельний порт», правонаступником якого є ДП «Миколаївський морський торговельний порт».

Також судами встановлено, що ухвалою Господарського суду Одеської області від 23 січня 2008 р. порушено провадження у справі № 2/6-08-285 про банкрутство ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» і введено мораторій на задоволення вимог кредиторів.

Рішенням Господарського суду Одеської області від 25 травня 2015 р., залишеним без змін постановою Одеського апеляційного господарського суду від 21 липня 2015 р., у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Вищого господарського суду України від 16 лютого 2016 р. зазначені судові рішення залишено без змін.

При цьому суд касаційної інстанції виходив із того, що позивачем пропущено строк позовної давності.

Однак такий висновок є помилковим, оскільки, як встановлено судами, ухвалою Господарського суду Одеської області від 3 червня 2010 р. у справі № 2/6-08-285 ДП «Миколаївський морський

торговельний порт» визнано кредитором ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів».

Таким чином, зазначеною ухвалою визнано кредиторські вимоги ДП «Миколаївський морський торговельний порт», що є підтвердженням наявності заборгованості, яку мало бути погашено в порядку та черговості, визначених законодавством.

Проте ухвалою Господарського суду Одеської області від 18 листопада 2014 р. провадження у справі про банкрутство ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» припинено, припинено також і дію

мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Ця ухвала набрала законної сили 29 грудня 2014 р. після її перегляду в апеляційному порядку.

У зв'язку із зазначеним позивач звернувся з позовом про стягнення з ДП «Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління морських шляхів» основного боргу та пені в сумі 30 тис. 284 грн 59 коп. до Господарського суду Одеської області 23 березня 2015 р.

Однак, відмовляючи у задоволенні позовних вимог із підстав пропуску позивачем строку позовної давності, суди зазначені обставини належним чином не досліддили.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файлу RTF або DOC, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1,5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковані на фотопері без тиснення або записані на електронному носії (формат відповідного файлу JPG, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі в місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту мають супроводжуватися відповідними підписами.

Згідно з постановою Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/01 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукові

статті повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри ВНЗ чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з

якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виноска має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише за умови, якщо буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням з автором.

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.*

150.000.000 ЗЕМЕЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

150.040.000 Надання і вилучення земель

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 122 Земельного кодексу України (далі — ЗК), статей 4¹, 9, 16 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі — Закон № 1952-IV) щодо порядку проведення державної реєстрації права власності на земельну ділянку.

Частиною 2 ст. 19 Конституції України передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У преамбулі Закону № 1952-IV зазначено, що цей Закон визначає правові, економічні, організаційні засади проведення державної реєстрації речових та інших прав, які підлягають реєстрації за цим Законом, та їх обтяжень і спрямований на забезпечення визнання та захисту державою цих прав, створення умов для функціонування ринку нерухомого майна.

Частина 2 ст. 9 Закону № 1952-IV (чинної на час виникнення спірних правовідносин) передбачає прямий обов'язок державного реєстратора під час розгляду заяви про реєстрацію встановити відповідність заявлених прав і поданих документів вимогам законодавства, а також відсутність суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями, зокрема: відповідність обов'язкового дотримання письмової форми правочину та його нотаріального посвідчення (у випадках, встановлених законом); відповідність повноважень особи, яка подає документи на державну реєстрацію прав та їх обтяжень; відповідність відомостей про нерухоме майно, наявних у Державному реєстрі прав та поданих документах;

наявність обтяжень прав на нерухоме майно, зареєстрованих відповідно до вимог цього Закону; наявність факту виконання умов правочину, з якими закон та/або договір (угода) пов'язує можливість проведення державної реєстрації виникнення, переходу, припинення прав на нерухоме майно або обтяження таких прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону № 1952-IV (чинної на час виникнення спірних правовідносин) державна реєстрація прав та їх обтяжень проводиться в такому порядку: 1) прийняття і перевірка документів, що подаються для державної реєстрації прав та їх обтяжень, реєстрація заяви; 2) встановлення факту відсутності підстав для відмови в державній реєстрації прав та їх обтяжень, зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав та/або їх обтяжень; 3) прийняття рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, відмову в ній або зупинення державної реєстрації; 4) внесення записів до Державного реєстру прав; 5) видача свідоцтва про право власності на нерухоме майно у випадках, встановлених ст. 18 цього Закону; 6) надання витягів з Державного реєстру прав про зареєстровані права та/або їх обтяження.

Згідно із ч. 4 ст. 15 Закону № 1952-IV державній реєстрації підлягають виключно заявлені права та їх обтяження за умови їх відповідності законодавству і поданим документам.

Відповідно до абз. 7 ч. 1 ст. 16 Закону № 1952-IV у разі здійснення державної реєстрації

* Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 7. — С. 18—28; № 8. — С. 17—26.

речових прав на земельні ділянки, похідних від права власності, за відсутності державної реєстрації права власності держави чи територіальної громади на зазначені земельні ділянки, відповідний орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування зобов'язаний одночасно подати до органу державної реєстрації прав чи державному кадастровому реєстратору відповідну заяву про державну реєстрацію права власності держави чи територіальної громади на зазначені земельні ділянки. Рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у користування (постійне користування, оренда, користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій, сервітут) вважається заявою про здійснення державної реєстрації права власності держави чи територіальної громади на зазначену земельну ділянку.

Стаття 24 Закону № 1952-IV містить виключний перелік підстав, згідно з якими може бути відмовлено у державній реєстрації прав та їх обтяжень, зокрема, із заявою про державну реєстрацію прав та їх обтяжень звернулася неналежна особа (п. 3 ч. 1), заяву про державну реєстрацію речових прав, похідних від права власності, подано за відсутності державної реєстрації права власності, крім випадків, установлених ч. 9 ст. 15 цього Закону (п. 5 ч. 1).

У п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5245-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» (який набрав чинності з 1 січня 2013 р.; далі — Закон № 5245-VI) державна реєстрація права держави чи територіальної громади на земельні ділянки, зазначені у пунктах 3 і 4 цього розділу, здійснюється на підставі заяви органів, які згідно зі ст. 122 ЗК передають земельні ділянки у власність або у користування, до якої додається витяг з Державного земельного кадастру про відповідну земельну ділянку.

Законом № 5245-VI внесено зміни і до ЗК, зокрема ст. 122 викладено в новій редакції, де ч. 4 встановлено, що центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи передають земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, крім випадків, визначених ч. 8 цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб.

Згідно із п. 1 Положення про Державне агентство земельних ресурсів України (за-

тверджено Указом Президента України від 8 квітня 2011 р. № 445; далі — Положення про Державне агентство земельних ресурсів, Держземагентство відповідно) Держземагентство є центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

Згідно з п. 4 Положення про Державне агентство земельних ресурсів Держземагентство відповідно до покладених на нього завдань: передає відповідно до закону безпосередньо або через визначені в установленому порядку територіальні органи земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності у власність або в користування для всіх потреб; здійснює державну реєстрацію земельних ділянок та обмежень у їх використанні та ін.

З наведеного вище вбачається, що починаючи з 1 січня 2013 р. відповідно до ст. 122 ЗК та Положення про Державне агентство земельних ресурсів повноваження щодо надання земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної форми власності у власність або користування є виключною компетенцією Держземагентства та його територіальних органів.

Як установили суди попередніх інстанцій, у випадку, що розглядається, державний реєстратор Реєстраційної служби Великобурульського районного управління юстиції Харківської області Марченко Ілля Леонідович (далі — Реєстратор) у рішенні про відмову у державній реєстрації прав та їх обтяжень визначив, що із заявою про державну реєстрацію прав та їх обтяжень звернулася неналежна особа та заяву про державну реєстрацію речових прав, похідних від права власності, подано за відсутності державної реєстрації права власності, крім випадків, установлених ч. 9 ст. 15 Закону № 1952-IV.

Відповідно до вимог ст. 4¹ Закону № 1952-IV Товариство надало розпорядження РДА від 27 серпня 2012 р. № 265 «Про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок на території Андріївської сільської ради АТ «Садовод» для проведення одночасно з державною реєстрацією похідного речового права (права оренди) реєстрації права власності держави на зазначені земельні ділянки.

Зазначеним розпорядженням Товариству передано в оренду земельну ділянку загальною площею 520,3066 га, зокрема й земельну ділянку з кадастровим № 6321480500:02:000:0062 площею 7,6900 га за рахунок земель запасу, земель сільськогосподарського призначення та сільськогосподарські угіддя на території Андріїв-

ської сільської ради Великобурлуцького району Харківської області.

Доказів того, що Товариство зверталось до ГУ Держземагентства, яке є територіальним органом Держземагентства, з питання реєстрації права власності на зазначену вище земельну ділянку за Державою Україна, позивач не надав.

Таким чином, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що Реєстратор правомірно відмовив Товариству у проведенні державної реєстрації права власності на земельну ділянку на підставі того, що із заявою має звернутися відповідний центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин або його територіальний орган, а заяву про державну реєстрацію речових прав, похідних від права власності, подано за відсутності державної реєстрації права власності (*постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі 21-214a15, від 16 вересня 2015 р. у справі 21-262a15*).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 10 Положення про порядок передачі об'єктів права державної власності (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 вересня 1998 р. № 1482; далі — Положення про порядок передачі об'єктів, постанова № 1482 відповідно), Типової інструкції про списання майна бюджетних установ (затверджено наказом Державного казначейства України від 29 листопада 2010 р. № 447; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 січня 2011 р. за № 3/18741), пунктів 6.4, 6.6 Інструкції з обліку основних засобів та інших необоротних активів бюджетних установ (затверджено наказом Державного казначейства України від 17 липня 2000 р. № 64; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 липня 2000 р. за № 459/4680; далі — Інструкція з обліку основних засобів), Положення про Державний комітет України по водному господарству (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 2007 р. № 882; далі — Положення про Держводгосп; Держводгосп відповідно) та Інструкції про списання об'єктів державної власності, бюджетних установ, організацій, підприємств, які належать до сфери управління Держводгоспу (затверджено наказом Держводгоспу від 29 січня 2008 р. № 8; далі — Інструкція про списання об'єктів) щодо порядку передачі об'єктів права державної власності, які перебувають на подвійному обліку у водогосподарських організаціях Держводгоспу та службах Державного агентства автомобільних доріг України.

Суди встановили, що Сосницьке міжрайонне управління водного господарства (далі — Сосницьке управління) підпорядковане Деснянському басейновому управлінню водних ресурсів (далі — Деснянське управління) та належить до сфери управління Держводгоспу, який відповідно до п. 25 Положення про Держводгосп виконує функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління.

На виконання п. 7 доручення Прем'єр-міністра України та відповідно до наказів Держводгоспу від 14 квітня 2011 р. № 48-б «Про списання вартості матеріальних цінностей» та Деснянського управління від 15 квітня 2011 р. № 35 «Про списання вартості матеріальних цінностей» Сосницьке управління списало з обліку автомобільні мости вартістю 256 тис. 600 грн та залишковою вартістю 27 тис. 700 грн, які перебували на подвійному обліку у Сосницькому управлін-

ні і Службі автомобільних доріг у Чернігівській області.

Відповідно до п. 4 Типової інструкції про списання майна бюджетних установ списанню підлягає майно: не придатне для подальшого користування (фізично зношене); виявлене в результаті інвентаризації як недостача; морально застаріле; пошкоджене в результаті аварії чи стихійного лиха (за умови, що відновлення його є неможливим або економічно недоцільним і воно не може бути реалізоване).

Згідно із п. 5 Типової інструкції про списання майна бюджетних установ безоплатна передача майна, яке є державною власністю, зі сфери управління міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Фонду державного майна, інших державних органів, які відповідно до законодавства здійснюють функції

з управління державним майном, Національної академії наук, галузевих академій наук, інших установ та організацій, яким державне майно передано у безоплатне користування, до сфери управління інших органів, уповноважених управляти державним майном, або самоврядних організацій здійснюється згідно з вимогами постанови № 1482, якою затверджено Положення про порядок передачі об'єктів.

Так, відповідно до підпункту «а» п. 4 вказано-го Положення передача об'єктів права державної власності здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України — щодо об'єктів, визначених підпунктами «а», «в» і «г» п. 2 цього Положення.

Передача таких об'єктів оформляється актом приймання-передачі за формою згідно з додатком до Порядку подання та розгляду пропозицій щодо передачі об'єктів з комунальної у державну власність та утворення і роботи комісії з питань передачі об'єктів у державну власність, затвердженого цією постановою (п. 10 Положення про порядок передачі об'єктів).

Відповідно до пунктів 6.4, 6.6 Інструкції з обліку основних засобів (що була чинною на час виникнення спірних правовідносин) типова форма ОЗ-1 (бюджет) «Акт прийняття-передачі

основних засобів» застосовується для оформлення приймання-передавання необоротних активів і складається на кожний окремий об'єкт, який надходить шляхом придбання або безоплатної передачі від інших організацій. На об'єкт, що був в експлуатації, робиться запис на суму зносу. Для прийняття об'єктів наказом керівника установи створюється комісія, яка складає акт у двох примірниках: один — для установи, яка здає, другий — для установи, яка приймає. Акт затверджується керівником установи. Після оформлення у термін, встановлений графіком документообігу бюджетних установ, акт разом з технічною документацією, що стосується даного активу, передається в бухгалтерію (централізовану бухгалтерію). Для оформлення приймання декількох об'єктів однотипних необоротних активів, які мають однакову вартість (господарський інвентар, інструменти, обладнання, білізна, постільні речі та ін.), дозволяється складання загального акта приймання необоротних активів.

При надходженні необоротних активів в установу (на склад) матеріально відповідальна особа на документі постачальника або на акті приймання повинна розписатися в одержанні цих цінностей і прийняти їх на відповідальне зберігання.

Таким чином, на підставі аналізу наведених вище норм права колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України при розгляді цієї справи дійшла висновку про те, що передача об'єктів права державної власності, які перебувають на подвійному обліку у водогосподарських організаціях Держводгоспу та службах Державного агентства автомобільних доріг України, здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України відповідно до Положення про порядок передачі об'єктів (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2015 р. у справі 21-1469а15).

150.050.000 Плата за землю. Земельний податок. Орендна плата

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 287.8 ст. 287 ПК щодо сплати земельного податку власниками нежилого приміщення (його частини) у багатоквартирному жиллому будинку.

За змістом підпункту 9.1.10 п. 9.1 ст. 9 ПК плата за землю належить до загальнодержавних податків і зборів, яка в силу вимог підпункту 14.1.147 п. 14.1 ст. 14 цього ж Кодексу є податком і справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності.

Відповідно до підпункту 16.1.4 п. 16.1 ст. 16 ПК платник податків зобов'язаний сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, установлених цим Кодексом та законами з питань митної справи.

Справляння плати за землю здійснюється відповідно до положень розд. XIII ПК.

Згідно з підпунктом 269.1.1 п. 269.1 ст. 269 ПК платниками податку є власники земельних діля-

нок, земельних часток (паїв). А в силу вимог підпункту 270.1.1 п. 270.1 ст. 270 ПК об'єктами оподаткування є земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні.

Таким чином, обов'язок платника податку сплачувати плату за землю виникає у власників та землекористувачів з дня виникнення права власності або користування земельною ділянкою.

Згідно зі ст. 125 ЗК право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав.

Право власності та користування земельною ділянкою оформлюється відповідно до Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про

державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі — Закон № 1952-IV).

Питання щодо переходу права власності на земельну ділянку у разі набуття права на житловий будинок, будівлю, споруду, що розміщені на ній, регулюються ст. 120 ЗК і ст. 377 ЦК.

Цими нормами чітко встановлено, що до особи, яка набула право власності на жилий будинок, будівлю або споруду, переходить право власності або право користування на земельну ділянку, на якій вони розміщені.

За правилами п. 286.1 ст. 286 ПК підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру.

При цьому власник нежилого приміщення (його частини) у багатоквартирному жиллому будинку сплачує до бюджету податок за пло-

щі під такими приміщеннями (їх частинами) з урахуванням пропорційної частки прибудинкової території з дати державної реєстрації права власності на нерухоме майно (п. 287.8 ст. 287 ПК). Тобто фізична особа — власник нежилого приміщення (його частини) у багатоквартирному жиллому будинку є платником земельного податку з дати державної реєстрації права власності на нерухоме майно.

У справі, яка розглядається, суди встановили, що позивач є власником нежитлових приміщень, за земельну ділянку під якими ДПП оспорюваним податковим повідомленням-рішенням нарахувала земельний податок. При цьому в силу вимог статей 182, 334 ЦК та положень Закону № 1952-IV право власності на нерухоме майно виникає з моменту державної реєстрації.

За таких обставин, на думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, незважаючи на те, що позивач не зареєстрував право власності чи користування земельною ділянкою під належними йому на праві власності нежитловими приміщеннями, виходячи із принципу пріоритетності норм ПК над нормами інших актів у разі їх суперечності, який закріплений у п. 5.2 ст. 5 ПК, обов'язок зі сплати земельного податку виник в Особи 1 з дати державної реєстрації права власності на нерухоме майно (*постанова Верховного Суду України від 7 липня 2015 р. у справі 21-775a15*).

170.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПОРТУ

170.010.000 Загальні питання транспорту

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 43 Закону України від 5 квітня 2001 р. № 2344-III «Про автомобільний транспорт» (у редакції, чинній на час проведення конкурсу; далі — Закон № 2344-III) та п. 12 Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів на автобусному маршруті загального користування (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2008 р. № 1081 (у редакції, чинній на час проведення конкурсу; далі — Порядок проведення конкурсу з перевезення пасажирів)) щодо особливостей визначення автомобільного перевізника на автобусному маршруті на конкурсних засадах.

Відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону № 2344-III визначення автомобільного перевізника на автобусному маршруті загального користування здійснюється виключно на конкурсних засадах.

Організація проведення конкурсу та визначення умов перевезень покладаються на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Порядок проведення конкурсів визначає Кабінет Міністрів України (частини 1 та 12 ст. 44 Закону № 2344-III).

На виконання вимог ч. 12 ст. 44 вказаного Закону Кабінет Міністрів України постановою від 3 грудня 2008 р. № 1081 затвердив Порядок проведення конкурсу з перевезення пасажирів, який визначає процедуру підготовки та проведення конкурсу з перевезення пасажирів на ав-

тобусному маршруті загального користування (далі — конкурс) і є обов'язковим для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами (організаціями), залученими на договірних умовах для організації забезпечення проведення конкурсів, конкурсними комітетами та автомобільними перевізниками.

Згідно із п. 10 Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів організатор затверджує умови конкурсу, в тому числі обов'язкові, відповідно до ст. 44 Закону № 2344-III. Крім обов'язкових, організатор може затверджувати додаткові умови конкурсу (наявність у перевізника GPS-системи, встановленої на транспортних засобах, які пропонуються для роботи на автобус-

ному маршруті, тощо). Організатор встановлює вимогу щодо забезпечення роботи на об'єкті конкурсу, який включає міські та приміські автобусні маршрути загального користування, не менш як одного транспортного засобу, пристосованого для перевезення осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Статтею 45 Закону № 2344-III визначено вимоги до автомобільних перевізників, які допускаються до участі в конкурсі. Зокрема, у конкурсі можуть брати участь автомобільні перевізники, які мають ліцензію на той вид послуг, що виносять на конкурс, на законних підставах використовують у достатній кількості сертифіковані автобуси відповідного класу, відповідають вимогам, викладеним у ст. 34 цього Закону.

При цьому до участі в конкурсі не допускаються автомобільні перевізники, які: визнані банкрутами або щодо яких порушено справу про банкрутство чи ліквідацію як суб'єкта господарювання; подали до участі в конкурсі документи, що містять недостовірну інформацію; не відповідають вимогам ст. 34 цього Закону; передбачають використовувати на маршрутах автобуси, переобладнані з вантажних транспортних засобів.

До того ж змістом п. 12 Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів розширено перелік умов, коли Конкурсний комітет приймає рішення про недопущення до участі в конкурсі автомобільного перевізника. А саме, коли автомобільний перевізник: подав до участі в конкурсі неналежним чином оформлені документи чи не в повному обсязі, а також такі, що містять недостовірну інформацію; визнаний банкрутом або щодо якого порушено провадження у справі про банкрутство (за винятком того, стосовно якого проводиться процедура санації), або який перебуває у стадії ліквідації; не відповідає вимогам ст. 34 Закону № 2344-III; не має достатньої кількості транспортних засобів для виконання перевезень, затвердженої обов'язковими умовами конкурсу, та перевезень, які повинні виконуватися відповідно до чинних договорів (дозволів). Достатня кількість транспортних засобів визначається як кількість автобусів, необхідних для виконання перевезень, та кількість резервних транспортних засобів, яка становить 10 відсотків для міського, приміського сполучення та 20 відсотків для міжміського сполучення; має несплачені штраф-

ні санкції, накладені Державною інспекцією України з безпеки на наземному транспорті, або водії якого мають несплачені штрафи, накладені відповідно до ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення, неоскаржені у судовому порядку (що були накладені не пізніше ніж за 20 днів до дати проведення конкурсу); подав конкурсну пропозицію, що не відповідає обов'язковим та додатковим умовам конкурсу, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 44 Закону № 2344-III. Тобто законодавець чітко визначив умови недопущення автомобільного перевізника до участі в конкурсі та обов'язок Конкурсного комітету ухвалити рішення з цього приводу. Серед таких умов, зокрема: подання до участі в конкурсі неналежним чином оформлених документів, недостовірної інформації, а також подання конкурсної пропозиції, що не відповідає обов'язковим та додатковим умовам конкурсу, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 44 Закону № 2344-III.

При цьому достовірність інформації, викладеної у заяві та документах, визначених п. 29 Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів, перевіряється організатором та/або робочим органом не пізніше ніж за два дні до дати проведення конкурсу (п. 37 Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів).

У справі, яка розглядається, суди встановили, що ПП «А.Т.Н.» надало для участі в конкурсі на маршрут № 716 недостовірні відомості (анульовану ліцензійну картку серії АА № 714124, видану на транспортний засіб марки «Богдан А 09201» 2006 р. випуску). Також ПП «А.Т.Н.» подало конкурсні пропозиції, в яких не було дотримано додаткові конкурсні вимоги (заявлено транспортний засіб із меншою кількістю пасажиромісць (17/16), аніж визначено додатковими конкурсними умовами (не менше 19)), зазначена ПП «А.Т.Н.» інформація про кількість пасажиромісць, призначених для перевезення інвалідів, в автобусах 17/16 не відповідає кількості таких пасажиромісць, що зафіксована в Сертифікаті відповідності. Крім цього, суд першої інстанції встановив, що ПП «А.Т.Н.» подало анкети до заяви про участь у конкурсі, які не відповідають формі анкети та не містять вичерпної інформації, що передбачена у затвердженій у додатку 5 до Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів формі анкети.

За таких обставин, оскільки документи ПП «А.Т.Н.», надані для участі у конкурсі, не відповідають вимогам Закону № 2344-III та Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів, то відповідачі не вправі були допускати такого автомобільного перевізника до участі у конкурсі та в подальшому визнавати його переможцем.

Крім цього, на думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, помилковим є висновок судів апеляційної та касаційної інстанцій про те, що позовні вимоги ТОВ «Автосервіс» не відновлюють його охоронювані законом права, свободи та інтереси як позивача. Зазначене товариство безпосередньо брало участь у конкурсі, а тому має право оскаржити результати цього конкурсу, як і будь-який інший його учасник, оскільки рішення Конкурсного комітету з проведення обласних конкурсів на перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування, віднесених до компетенції Київської обласної державної адміністрації, породжує, змінює або припиняє права та обов'язки у сфері публічно-правових відносин кожного з учасників такого конкурсу (*постанова Верховного Суду України від 10 листопада 2015 р. у справі 21-3168a15*).

170.060.000 Повітряний транспорт

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень частин 1, 5 ст. 11, ч. 4 ст. 94 Повітряного кодексу України (далі — Повітряний кодекс), пункту 2.1 Порядку надання і анулювання прав на експлуатацію повітряних ліній (затверджено наказом Міністерства інфраструктури України (далі — Мінінфраструктури) від 23 квітня 2013 р. № 245; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2013 р. за № 765/23297; чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Порядок надання і анулювання прав) щодо повноважень Державної авіаційної служби України (далі — Державіаслужба) у частині регулювання питань цивільної авіації, зокрема, стосовно надання права на експлуатацію повітряних ліній, обмеження чи позбавлення цього права.

Згідно із частинами 1 та 2 ст. 5 Повітряного кодексу уповноважений орган з питань цивільної авіації здійснює державне регулювання діяльності в галузі цивільної авіації в частині організації та використання повітряного простору України шляхом, зокрема, розроблення, прийняття та впровадження авіаційних правил України.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 Повітряного кодексу нормативно-правове регулювання у сфері цивільної авіації здійснюється шляхом прийняття в установленому порядку нормативно-правових актів та прийняття уповноваженим органом з питань цивільної авіації авіаційних правил України, що регулюють діяльність цивільної авіації та використання повітряного простору України.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту, приймає нормативно-правові акти, спрямовані на формування державної політики у сфері цивільної авіації, крім авіаційних правил України, визначених ч. 5 цієї статті.

За змістом ч. 3 ст. 92 та ч. 3 ст. 94 Повітряного кодексу з метою набуття права доступу до певних повітряних ліній або ринків авіаперевізників повинен отримати відповідний документ на пра-

во експлуатації певної повітряної лінії саме від уповноваженого органу з питань цивільної авіації. Право на експлуатацію повітряної лінії надається зазначеним органом за письмовою заявою авіаперевізника.

Згідно із ч. 4 ст. 94 Повітряного кодексу порядок надання і анулювання прав на експлуатацію повітряних ліній <...> встановлюються авіаційними правилами України.

Відповідно до ст. 1 Положення про Державну авіаційну службу України (затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 398/2011 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Положення про Державіаслужбу), Державіаслужба є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в сфері цивільної авіації.

Серед основних завдань Державіаслужби, перелік яких міститься у ст. 3 Положення про Державіаслужбу, визначено такі, як реалізація державної політики у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору, ліцензування авіаційних перевезень, регулювання використання повітряного простору та організація повітряного руху.

Аналіз наведених норм матеріального права дає колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України підстави для висновку про те, що відповідно до положень Повітряного кодексу, яким встановлено правові основи в галузі авіації, саме на Державіаслужбу, яка є уповноваженим органом з питань цивільної авіації, покладено обов'язок прийняття авіаційних правил України, що регулюють діяльність цивільної авіації та використання повітряного простору України, а отже, і вирішення питань щодо надання права на експлуатацію повітряних ліній, обмеження чи позбавлення цього права (*постанова Верховного Суду України від 22 вересня 2015 р. у справі 21-1030a15*).

210.000.000 МИТНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

210.050.000 Митне оформлення

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 67 Митного кодексу України (далі — МК), розділів XVI, XVII Пояснень до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (затверджено наказом Міністерства доходів і зборів України від 14 січня 2014 р. № 15; далі — Пояснення до УКТ ЗЕД, УКТ ЗЕД відповідно) щодо особливостей класифікації товарів при їх декларуванні, зокрема при визначенні кодів товарів відповідно до класифікаційних групвань, зазначених в УКТ ЗЕД.

Згідно зі ст. 69 МК товари при їх декларуванні підлягають класифікації, тобто визначаються коди товарів відповідно до класифікаційних групвань, зазначених в УКТ ЗЕД.

Митні органи здійснюють контроль правильності класифікації товарів, поданих до митного оформлення, згідно з УКТ ЗЕД.

На вимогу посадової особи митного органу декларант або уповноважена ним особа зобов'язані надати усі наявні відомості, необхідні для підтвердження заявлених ними кодів товарів, поданих до митного оформлення, а також зразки таких товарів та/або техніко-технологічну документацію на них.

У разі виявлення під час митного оформлення товарів або після нього порушення правил класифікації товарів митний орган має право самостійно класифікувати такі товари.

Як складний випадок класифікації товару розуміють випадок, коли у процесі контролю правильності заявленого декларантом або уповноваженою ним особою коду товару виникають суперечності щодо тлумачення положень УКТ ЗЕД, вирішення яких потребує додаткової інформації, спеціальних знань, проведення досліджень тощо.

Рішення митних органів щодо класифікації товарів для митних цілей є обов'язковими. Такі рішення оприлюднюються у встановленому законодавством порядку. У разі незгоди з рішенням митного органу щодо класифікації товару декларант або уповноважена ним особа має право оскаржити це рішення у порядку, встановленому гл. 4 цього Кодексу.

Відповідно до Порядку роботи відділу митних платежів, підрозділу митного оформлення митного органу та митного поста при вирішенні питань класифікації товарів, що переміщуються через митний кордон України (затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 р. № 650; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 липня 2012 р. за № 1085/21397; далі — Порядок роботи відділу митних платежів),

контроль правильності класифікації товарів — це перевірка правильності опису товару та відповідного йому коду в митній декларації вимогам Основних правил інтерпретації УКТ ЗЕД під час проведення процедур його митного контролю та митного оформлення.

Згідно з Порядком роботи відділу митних платежів декларант або уповноважена ним особа класифікує товари згідно з УКТ ЗЕД при їх декларуванні відповідно до ст. 69 МК, а посадові особи митного поста здійснюють контроль правильності класифікації товарів під час проведення митних формальностей при митному оформленні товарів.

Контроль правильності класифікації товарів здійснюється, зокрема, шляхом перевірки відповідності відомостей про товар та коду товару згідно з УКТ ЗЕД, заявлених у митній декларації, відомостям про товар (найменування, опис, визначальні характеристики для класифікації товарів тощо), зазначеним у наданих для митного контролю документах, шляхом перевірки дотримання вимог Основних правил інтерпретації УКТ ЗЕД з урахуванням Пояснень до УКТ ЗЕД, рекомендацій, розроблених центральним органом виконавчої влади у сфері митної справи відповідно до вимог ст. 68 МК.

Відповідно до ст. 67 МК в УКТ ЗЕД товари систематизовано за розділами, групами, товарними позиціями, товарними підпозиціями, найменування і цифрові коди яких уніфіковано з Гармонізованою системою опису та кодування товарів.

Для докладнішої товарної класифікації використовуються сьомий, восьмий, дев'ятий та десятий знаки цифрового коду.

Структура десятизнакового цифрового кодового позначення товарів в УКТ ЗЕД включає код групи (перші два знаки), товарної позиції (перші чотири знаки), товарної підпозиції (перші шість знаків), товарної категорії (перші вісім знаків), товарної підкатегорії (десять знаків).

Згідно із Законом України від 5 квітня 2001 р. № 2371-III «Про митний тариф України» (далі — Закон № 2371-III, у редакції Закону України від

21 грудня 2010 р. № 2829-VI «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України») група 87 входить до розд. XVII «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби і пов'язані з транспортом пристрої та обладнання» і включає «Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання».

Пунктом (а) ч. 4 примітки до зазначеного розділу встановлено, що у цьому розділі транспортні засоби, спеціально сконструйовані для переміщення на дорогах чи коліях, слід класифікувати у товарних позиціях групи 87.

Відповідно до Закону № 2371-III до товарної підкатегорії 8716 80 00 00 віднесено «інші транспортні засоби».

Відповідно до цього ж Закону група 84 «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини» входить до розд. XVI «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання; їх частини; звукозаписувальна та звуковідтворювальна апаратура, апаратура для запису або відтворення телевізійного зображення і звуку, їх частини та приладдя». До товарної позиції 8438 включено «Обладнання для промислового приготування виробництва харчових продуктів чи напоїв, не включене до інших угруповань, крім обладнання для екстрагування або виробництва тваринних чи нелетких рослинних жирів, або олій». Товарна підпозиція 843810 охоплює «Обладнання для виробництва хлібобулочних виробів, макаронів, спагеті або подібних виробів», а до товарної підкатегорії 8438 90 00 00 віднесено «частини» такого обладнання (*постанова Верховного Суду України від 22 вересня 2015 р. у справі 21-2195a15*).

220.000.000 ПУБЛІЧНА СЛУЖБА, ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ, ЗВІЛЬНЕННЯ З ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

220.010.000 Загальні питання державної служби

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень статей 116, 117 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП) щодо відповідальності роботодавця за непроведення з його вини або з вини уповноваженого ним органу розрахунку з працівником у визначені законом строки.

Згідно із ч. 1 ст. 116 КЗпП при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації провадиться в день звільнення.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 117 КЗпП у разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, за відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час за-

тримки по день фактичного розрахунку. Аналіз наведених норм матеріального права дає підстави для висновку, що передбачений ч. 1 ст. 117 КЗпП обов'язок роботодавця щодо виплати середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні настає за умови невиконання з його вини належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені у ст. 116 КЗпП, при цьому визначальними є такі юридично значимі обставини, як невиконання належних працівникові сум при звільненні та факт проведення з ним остаточного розрахунку.

Отже, не проведення з вини власника або уповноваженого ним органу розрахунку з працівником у зазначені строки є підставою для відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП, тобто виплати працівникові його середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку. Після ухвалення судового рішення про стягнення заборгованості із заробітної плати роботодавця не звільняється від відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП, а саме виплати середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, тобто за весь період невиконання власником або уповноваженим ним органом належних працівникові при звільненні сум (*постанова Верховного Суду України від 15 вересня 2015 р. у справі 21-1765a15*).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Закону України від 20 грудня 1990 р. № 565-XII «Про міліцію» (далі — Закон № 565-XII), Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України (затверджено Законом України від 22 лютого 2006 р. № 3460-IV; далі — Статут), п. 66 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ

України (затверджено постановою Кабінету Міністрів УРСР від 29 липня 1991 р. № 114; далі — Положення про проходження служби), Інструкції про порядок проведення службових розслідувань в органах внутрішніх справ України (затверджено наказом МВС від 12 березня 2013 р. № 230; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 квітня 2013 р. за № 541/23073; далі — Інструкція про порядок проведення службових розслідувань), Присяги працівника органів внутрішніх справ України (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1991 р. № 382 (далі — Присяга) щодо звільнення зі служби осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за порушення службової дисципліни.

Порядок проходження служби особами рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, їх права і обов'язки регулюються Законом № 565-ХІІ, Статутом та Положенням про проходження служби.

Статтею 1 Статуту визначено, що службовою дисципліною є дотримання особами рядового і начальницького складу Конституції і законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів та інших нормативно-правових актів МВС підпорядкованих йому органів і підрозділів та Присяги.

Відповідно до ст. 4 Статуту наказ є формою реалізації службових повноважень особи начальницького складу, згідно з якими визначаються мета і предмет завдання, строк його виконання та відповідальна особа, якій належить його виконати. Накази можуть даватись як в усній, так і в письмовій формі. У разі одержання наказу від старшого прямого начальника підлеглий зобов'язаний виконати його та повідомити про це свого безпосереднього начальника.

Таким чином, наказ — це правовий акт, виданий з метою вирішення основних і оперативних завдань органів виконавчої влади його керівником, що діє на основі єдиноначальності, містить вимогу необхідності вчинення будь-якої дії або утримання від неї конкретним виконавцем (конкретними виконавцями).

Накази повинні відповідати таким умовам: 1) виходити від начальника як провідника державної волі, а отже, відповідати чинному законодавству; 2) мати характер однозначного, обов'язкового до виконання веління і видаватись з дотриманням встановленої законом форми. Виконавець може висловити свої зауваження до виконання, але при залишенні наказу в силі він повинен його виконувати під загрозою юридичних санкцій.

Встановлені спеціальні вимоги, що висуваються до наказів в системі органів внутрішніх справ України, в тому числі вимога конкретності, яка полягає в чіткому, ясному формулюванні цілей та завдань, шляхів і засобів їх досягнення. Наказ повинен бути сформульований однозначно

но, щоб було зрозуміло хто є виконавцем наказу, хто є його організатором, в які строки необхідно його виконати. Отже, чим конкретнішим є наказ, тим більші гарантії його успішного, чіткого та повного виконання. Крім того, встановлена вимога адресності, яка полягає в тому, що кожен наказ повинен бути призначеним чітко до одного чи кількох виконавців.

За змістом ст. 7 Статуту службова дисципліна базується на високій свідомості та зобов'язує кожну особу рядового і начальницького складу: дотримуватись законодавства, неухильно виконувати вимоги Присяги, статутів і наказів начальників; дотримуватись норм професійної та службової етики; сприяти начальникам у зміцненні службової дисципліни, забезпеченні законності та статутного порядку; виявляти повагу до колег по службі та інших громадян, бути ввічливим, дотримуватись правил внутрішнього розпорядку тощо.

Види дисциплінарних стягнень за порушення службової дисципліни наведені в ст. 12 Статуту, найсуворішим з яких є звільнення з органів внутрішніх справ, що застосовується як крайній захід дисциплінарного впливу.

Порядок накладення дисциплінарних стягнень на осіб рядового і начальницького складу врегульовано ст. 14 Статуту.

Зокрема, з метою з'ясування всіх обставин дисциплінарного проступку, учиненого особою рядового або начальницького складу, начальник призначає службове розслідування. Службове розслідування має бути завершено протягом одного місяця з дня його призначення начальником. У разі необхідності цей термін може бути продовжено начальником, який призначив службове розслідування, або старшим прямим начальником, але не більш як на один місяць. Перед накладенням дисциплінарного стягнення начальник або особа, яка проводить службове розслідування, повинні зажадати від порушника надання письмового пояснення. Небажання порушника надавати пояснення не перешкоджає накладенню дисциплінарного стягнення. Про накладення дисциплінарного стягнення видається наказ, зміст якого

оголошується особовому складу органів внутрішніх справ. Зміст наказу доводиться до відома особи рядового або начальницького складу, яку приєднано до дисциплінарної відповідальності, підпис. У разі звільнення з посади або звільнення з органів внутрішніх справ особі рядового або начальницького складу видається витяг з наказу. При визначенні виду дисциплінарного стягнення мають враховуватися тяжкість проступку, обставини, за яких його скоєно, заподіяна шкода, попередня поведінка особи та визнання нею своєї вини, її ставлення до виконання службових обов'язків, рівень кваліфікації тощо. Звільнення осіб рядового і начальницького складу з органів внутрішніх

справ як вид стягнення є крайнім заходом дисциплінарного впливу.

Підстави звільнення зі служби осіб рядового і начальницького складу, в тому числі за порушення дисципліни, вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення, встановлені пунктами 63—65 Положення про проходження служби.

Окремо пунктами 66 і 67 Положення про проходження служби передбачені підстави звільнення зі служби за скоєння вчинків, що дискредитують звання рядового і начальницького складу, та за вчинення злочину або адміністративного корупційного правопорушення.

Провівши системний аналіз зазначених норм матеріально права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що дискредитація звання рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за своєю суттю полягає у вчиненні такого проступку, що підриває довіру та авторитет органів внутрішніх справ і їх працівників в очах громадськості та є несумісним із подальшим проходженням служби. Невиконання вимог наказів МВС від 28 травня 2014 р. № 488 дск та УДАІ УМВС від 28 травня 2014 р. № 157 «Про відрядження працівників Державтоінспекції області», що стало підставою для звільнення позивача, не містить ознак такого проступку, а підпадає під поняття порушення службової дисципліни, за яке може бути накладене дисциплінарне стягнення відповідно до ст. 12 Статуту (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2015 р. у справі 21-1288a15, від 20 жовтня 2015 р. у справі 21-2103a15, від 20 жовтня 2015 р. у справі 21-2440a15).

220.040.000 Соціальний захист державних службовців

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 37 Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII «Про державну службу» (далі — Закон № 3723-XII) щодо особливостей визначення відсоткового розміру суми заробітної плати державного службовця, з якої призначається пенсія.

4 грудня 2014 р. позивач звернувся до відповідача із заявою за перерахунком пенсії, до якої додав довідку Державної фінансової інспекції Чернігівської області від 1 грудня 2014 р. № 190 про складові його заробітної плати за період з 1 вересня 2007 р. по 30 вересня 2009 р. У додану довідку включено виплати, на які нараховувалися страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, зокрема, суми матеріальної допомоги на оздоровлення, матеріальної допомоги на вирішення соціально-побутових питань та індексації заробітної плати.

Висновок судів попередніх інстанцій про те, що суми матеріальної допомоги на оздоровлення, матеріальної допомоги на вирішення соціально-побутових питань та індексації заробітної плати, з яких були фактично нараховані та сплачені страхові внески або збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, враховуються в

заробіток (дохід) застрахованої особи для обчислення пенсії, незалежно від того, чи входять вони до структури заробітної плати, відповідає правовій позиції, висловленій колегією суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, зокрема, у постанові від 14 травня 2013 р. (справа № 21-125a13), що у поданій заяві позивачем не оспорюється.

Суть заяви Особи 1 про перегляд рішення зводиться до того, що апеляційний суд, змінюючи рішення суду першої інстанції в частині визначення відсоткового розміру суми заробітної плати позивача, з якої призначається пенсія, вийшов за межі позовних вимог у цій частині, оскільки ні позивач, ні управління Пенсійного фонду України не порушували питання про зміну відсоткового розміру суми заробітної плати, з якої призначена пенсія позивачу.

Статтю 37 Закону № 3723-XII (у редакції, чинній на час призначення пенсії позивачу)

встановлено, що пенсія державним службовцям призначається в розмірі 80 % від сум їх заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Тобто відсотковий розмір заробітної плати державного службовця, з якої призначається пенсія, визначається з урахуванням стажу державної служби, при цьому застосування підлягає ст. 37 Закону № 3723-ХІІ у редакції, яка була чинною на час призначення пенсії (постанова Верховного Суду України від 8 липня 2015 р. у справі № 21-1486а15).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 44 Закону України від 15 грудня 1992 року № 2862-ХІІ «Про статус суддів» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2862-ХІІ) щодо особливостей застосування нових розмірів та умов оплати праці суддів.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 44 Закону № 2862-ХІІ заробітна плата суддів складається з посадового окладу, премій, доплат за кваліфікаційні класи, надбавок за вислугу років та інших надбавок. Розміри посадових окладів суддів встановлюються у відсотковому відношенні до посадового окладу Голови Верховного Суду України і не можуть бути меншими від 50 % його окладу. Посадовий оклад судді не може бути меншим від 80 % посадового окладу голови суду, в якому працює суддя.

Згідно із ч. 2 ст. 8 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 108/95-ВР) умови та розміри оплати праці працівників установ та організацій, що фінансуються з державного бюджету, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2005 р. № 513 «Про оплату праці Голови та заступників Голови Конституційного Суду України» (далі — постанова № 513) та постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2005 р. № 514 «Про оплату праці Голови та заступників Голови Верховного Суду України» (далі — постанова № 514) з 1 червня 2005 р. підвищено розміри посадових окладів, встановлено надбавки, доплати та порядок преміювання, зокрема, Голови Конституційного Суду України та Голови Верховного Суду України.

Аналізуючи наведені норми, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що Кабінет Міністрів України, діючи відповідно до ст. 8 Закону № 108/95-ВР, постановою № 865 не просто підвищив посадові оклади, а визначив нові розміри та умови оплати праці суддів, у зв'язку з чим нові посадові оклади могли бути застосовані лише з одночасною втратою чинності зазначеними указами Президента України в частині оплати праці суддів (постанова Верховного Суду України від 3 листопада 2015 р. у справі 21-527а15).

Абзацом 3 зазначеної статті Закону передбачено, що за кожний повний рік роботи понад 10 років на державній службі пенсія збільшується на один відсоток заробітку, але не більше 90 % заробітної плати.

Постановою від 3 вересня 2005 р. № 865 «Про оплату праці суддів» (далі — постанова № 865) Кабінет Міністрів України затвердив схеми посадових окладів, встановив надбавки, доплати та порядок преміювання інших керівників та суддів Конституційного Суду України, керівників та суддів інших судів загальної юрисдикції.

У початковій редакції постанови № 865 п. 5 було передбачено, що вона набирає чинності з 1 січня 2006 р.

Проте ще до набрання нею чинності Кабінет Міністрів України постановою від 31 грудня 2005 р. № 1310 вніс зміни до постанови № 865, зокрема п. 5 якої виклав у такій редакції: «ця постанова набирає чинності з дня втрати чинності Указів Президента України від 10 липня 1995 р. № 584, від 19 вересня 1996 р. № 856, від 5 березня 2002 р. № 220, від 25 листопада 2002 р. № 1061, статей 3 та 4 Указу Президента України від 11 грудня 2002 р. № 1150, абз. 1 ст. 1 Указу Президента України від 23 лютого 2002 р. № 173 у частині встановлення надбавки суддям військових місцевих та військових апеляційних судів».

Зазначеними указами Президента України суддям встановлювались надбавки за високі досягнення у праці або виконання особливо важливої роботи тощо, виплата матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань. Зазначені укази Президента України повністю або в частині оплати праці суддів втратили чинність з 1 січня 2006 р.

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 44 Закону № 2862-ХІІ (чинного на час виникнення спірних правовідносин), постанов № 513, № 514, № 865 (яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин) та Указу Президента України від 10 липня 1995 р. № 584/95 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту суддів» (далі — Указ № 584/95) щодо відсутності правових підстав для виплати суддям різниці в заробітній платі.

Відповідно до частин 1 та 2 ст. 44 Закону № 2862-ХІІ заробітна плата суддів складається з посадового окладу, премій, доплат за кваліфікаційні класи, надбавок за вислугу років та інших надбавок. Розміри посадових окладів суддів встановлюються у відсотковому відношенні до посадового окладу Голови Верховного Суду України і не можуть бути меншими від 50 % його окладу. Посадовий оклад судді не може бути меншим від 80 % посадового окладу голови суду, в якому працює суддя.

Згідно із ч. 2 ст. 8 Закону № 108/95-ВР (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) умови та розміри оплати праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Оплата праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, здійснюється на підставі законодавчих та інших нормативних актів України, генеральної, галузевих, регіональних угод, колективних договорів у межах бюджетних асигнувань та інших позабюджетних доходів. Обсяги витрат на оплату праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, затверджується одночасно з бюджетом (ст. 13 Закону № 108/95-ВР).

Постановами № 513 та № 514 з 1 червня 2005 р. підвищено розміри посадових окладів, встановлено надбавки, доплати та порядок пре-

міювання, зокрема, Голові Конституційного Суду України та Голові Верховного Суду України.

Постановою № 865 Кабінет Міністрів України затвердив схеми посадових окладів, встановив надбавки, доплати та порядок преміювання інших керівників та суддів Конституційного Суду України, керівників та суддів інших судів загальної юрисдикції.

31 грудня 2005 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1310 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2005 року № 865» (була чинною на час виникнення спірних правовідносин), якою, зокрема, п. 5 був викладений у такій редакції: «ця постанова набирає чинності з дня втрати чинності Указів Президента України від 10 липня 1995 року № 584, від 19 вересня 1996 року № 856, від 5 березня 2002 року № 220, від 25 листопада 2002 року № 1061, статей 3 та 4 Указу Президента України від 11 грудня 2002 року № 1150, абзацу першого статті 1 Указу Президента України від 23 лютого 2002 року № 173 у частині встановлення надбавки суддям військових місцевих та військових апеляційних судів».

Отже, Кабінет Міністрів України на період з 1 червня 2015 р. по 1 січня 2006 р. не привів посадові оклади суддів України у відповідність із вимогами ст. 44 Закону № 2862-ХІІ, а саме до встановленого цією нормою співвідношення з окладом Голови Верховного Суду України.

Таким чином, не зважаючи на те, що розмір заробітної плати судді встановлений спеціальним законом — ст. 44 Закону № 2862-ХІІ, а не ст. 8 Закону № 108/95-ВР, виплата заробітної плати судді підпорядкована нормам Закону № 108/95-ВР, зокрема ст. 13, відповідно до якої оплата праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, здійснюється на підставі законодавчих та інших нормативних актів України. Обсяги витрат на оплату праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, затверджується одночасно з бюджетом.

Оскільки в період із 1 червня 2005 р. по 1 січня 2006 р. жодних змін ні в обсязі фінансування, ні у виплаті заробітної плати суддів України (крім посадових осіб, зазначених в постановах № 513 та № 514) законодавчі чи інші нормативні акти не передбачали, то правових підстав для виплати суддям різниці в заробітній платі не було (постанова Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі 21-537, від 4 листопада 2015 р. у справі 21-1461, від 11 листопада 2015 р. у справі 21-518a15).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р. *

Розділ 3. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої

п. 3 ч. 1 ст. 355 ЦПК України

(у зв'язку зі встановленням міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом)

3.1. Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Згідно зі ст. 46 Конвенції держави, які її ратифікували, взяли на себе зобов'язання виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини (далі — Суд) в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виконання рішення Суду передбачає: а) виплату стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру.

Згідно зі ст. 10 зазначеного Закону з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються

такі додаткові заходи індивідуального характеру: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, передбачені у рішенні Суду.

Відновлення попереднього юридичного стану стягувача здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

Оскільки у справі, що розглядалася, рішенням Суду від 3 липня 2014 р. у справі «Мала проти України» встановлено порушення національними судами п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з несправедливістю обох проваджень у справі заявниці (п. 59 рішення Суду), відповідно до ч. 3 ст. 360⁴ ЦПК України (у редакції Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI) ухвала апеляційного суду Запорізької області від 23 травня 2006 р. та ухвала Верховного Суду України від 21 листопада 2006 р. підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції (*постанова Верховного Суду України від 6 квітня 2015 р. у справі № 6-47цс15*).

Розділ 4. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої

п. 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України

(невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права)

Підрозділ 4.1. Спори про право власності та інші речові права

4.1.1. Стаття 41 Конституції України проголошує, що кожен має право володіти, кори-

стуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Ніхто

* Закінчення. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 3. — С. 24—35; № 4. — С. 34—42; № 5. — С. 17—41; № 6. — С. 12—17; № 7. — С. 28—35; № 8. — С. 26—35.

не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непо-рушним.

Згідно зі статтями 317, 319 ЦК України саме власнику належить право розпоряджатися своїм майном на власний розсуд.

Відповідно до закріпленого у ст. 387 ЦК України загального правила власник має необмежене право витребувати майно із чужого незаконного володіння.

Витребування майна шляхом віндикації застосовується до відносин речово-правового характеру, зокрема якщо між власником і володільцем майна немає договірних відносин і майно перебуває у володільця не на підставі укладеного з власником договору.

Право власника на витребування майна від добросовісного набувача на підставі ч. 1 ст. 388 ЦК України пов'язується з тим, у який спосіб майно вибуло з його володіння. Ця норма передбачає вичерпний перелік підстав, коли за власником зберігається право на витребування свого майна від добросовісного набувача.

Однією з таких підстав є вибуття майна з володіння власника або особи, якій він передав його, не з їхньої волі іншим шляхом.

За змістом ст. 388 ЦК України випадки витребування майна власником від добросовісного набувача обмежені й можуть мати місце за умови, що майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно, поза їх волею.

Наявність в діях власника волі на передачу майна іншій особі виключає можливість його витребування від добросовісного набувача.

Вирішуючи спір про витребування майна з чужого незаконного володіння, суди повинні встановити, чи вибуло спірне майно з володіння власників у силу обставин, передбачених ч. 1 ст. 388 ЦК України, зокрема чи з їхньої волі вибуло це майно з їхнього володіння.

Оскільки добросовісне набуття в розумінні ст. 388 ЦК України можливе лише тоді, коли майно придбано не безпосередньо у власника, а в особи, яка не мала права відчужувати це майно, наслідком угоди, укладеної з таким порушенням, є повернення майна з чужого володіння (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі № 6-1203цс15*).

4.1.2. Частиною 1 ст. 364 ЦК України передбачено право співвласника на виділ у натурі частки з майна, що є у спільній частковій власності.

Відповідно до ч. 2 ст. 364 ЦК України якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допус-

кається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 цього Кодексу), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки.

Оскільки після виділу частки із спільного нерухомого майна в порядку ст. 364 ЦК України право спільної часткової власності припиняється, то при виділі частки із спільного нерухомого майна власнику, який здійснив виділ, та власнику (власникам), що залишаються, має бути виділена окрема площа, яка повинна бути ізольованою від приміщення іншого (інших) співвласників, мати окремий вихід, окрему систему життєзабезпечення (водопостачання, водовідведення, опалення тощо), тобто складати окремий об'єкт нерухомого майна в розумінні ст. 181 цього Кодексу та п. 10 Порядку присвоєння об'єкту нерухомого майна реєстраційного номера, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 р. № 1117 «Про ідентифікацію об'єктів нерухомого майна для державної реєстрації прав на них».

Пунктом 2.3 гл. 2 Інструкції щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 18 червня 2007 р. № 55; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 6 липня 2007 р. за № 774/14041) передбачено, що не підлягають поділу об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна. Питання щодо поділу об'єктів нерухомого майна може розглядатись лише після визнання права власності на них відповідно до закону.

Зазначені положення узгоджуються з нормами статей 316, 317, частин 1, 2 ст. 376 ЦК України.

Ураховуючи те, що за змістом статей 316, 317 ЦК України право власності — це право особи володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном на свій розсуд, але в межах, передбачених законом, здійснення особою самочинного будівництва відповідно до ч. 2 ст. 376 цього Кодексу не породжує в неї права власності на таке майно, а отже, виключає це майно із цивільного обороту.

Не підлягають поділу (виділу) об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 вересня 2015 р. у справі № 6-286цс15*).

Підрозділ 4.2. Спори, що виникають із земельних правовідносин

4.2.1. За змістом статей 256, 261 ЦК України позовна давність є строком пред'явлення позову як безпосередньо особою, право якої порушене, так і тими суб'єктами, які уповноважені законом звертатися до суду з позовом в інтересах іншої особи — носія порушеного права (інтересу).

При цьому як у випадку пред'явлення позову самою особою, право якої порушене, так і в разі пред'явлення позову в інтересах цієї особи іншою уповноваженою на це особою, відлік позовної давності обчислюється з одного й того самого моменту: коли особа довідалася або могла довідатися про порушення її права або про особу, яка його порушила.

Статтею 36¹ Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» та ч. 2 ст. 45 ЦПК України передбачено право прокурора з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді у межах повноважень, визначених законом, звертатися до суду з позовною заявою, брати участь у розгляді справ за його позовом тощо.

Процесуальні права прокурора як особи, якій надано право захищати права, свобо-

ди та інтереси інших осіб, визначено у ст. 46 ЦПК України.

Згідно з ч. 1 ст. 46 ЦПК України органи та інші особи, які відповідно до ст. 45 цього Кодексу звернулися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, мають процесуальні права і обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду.

Прокурор, який бере участь у справі, має обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Положення закону про початок перебігу позовної давності поширюється й на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів.

Ухвалюючи рішення у справі, яка переглядалася, суд не врахував положення закону та дійшов помилкового висновку про початок перебігу позовної давності з дня виявлення прокурором порушень земельного законодавства під час здійснення прокурором перевірки (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 1 липня 2015 р. у справі № 6-178цс15*).

Підрозділ 4.3. Спори щодо виконання зобов'язань

4.3.1. Закріплена в п. 10 ч. 3 ст. 20 Закону України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» правова норма щодо відповідальності боржника за несвоєчасне здійснення платежів за житлово-комунальні послуги у вигляді пені не виключає застосування правових норм, установлених у ч. 2 ст. 625 ЦК України. Інфляційне нарахування на суму боргу за порушення боржником грошового зобов'язання, вираженого в національній валюті, та трьох відсотків річних від простроченої суми полягає у відшкодуванні матеріальних витрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за неправомірне користування утриманими грошовими коштами, що підлягають сплаті кредитором, тому ці кошти нараховуються незалежно від сплати ним неустойки

(пені) за невиконання або неналежне виконання зобов'язання.

За відсутності оформлених договірних відносин, але в разі прострочення виконання грошового зобов'язання з оплати отриманих житлово-комунальних послуг на боржника покладається відповідальність, передбачена ч. 2 ст. 625 ЦК України. Застосування положень цієї частини зазначеної статті до спірних правовідносин також узгоджується із закріпленими в п. 3 ч. 1 ст. 96 ЦПК України нормами, відповідно до яких однією з вимог, за якими може бути видано судовий наказ, є вимога про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих на суму заборгованості (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2023цс15*).

Підрозділ 4.4. Спори, що виникають із договорів позики, кредитних договорів

4.4.1. Суди безпідставно не застосували до спірних правовідносин вимоги ч. 2 ст. 1050 ЦК України та не врахували, що банком були змінені строки виконання зобов'язань за кредитними договорами.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови в позові (ч. 4 ст. 267 ЦК України).

Частиною 2 ст. 118 ЦПК України встановлено, що позивач має право об'єднати в одній

позовній заяві кілька вимог, пов'язаних між собою. При цьому вимоги позивача до кількох відповідачів можуть бути об'єднані в одне провадження, якщо ці вимоги однорідні, зокрема такі, які нерозривно пов'язані між собою, або від вирішення однієї з них залежить вирішення інших. Таке об'єднання не допускається, якщо відсутня спільність предмета позову.

Крім того, відповідно до ст. 16 ЦПК України не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Виходячи зі змісту статей 15, 16, 118 ЦПК України, статей 1, 12 ГПК України, позовні вимоги у зазначеній вище частині необхідно розглядати в порядку господарського судочинства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справі № 6-1349цс15*).

4.4.2. Відповідно до ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Згідно з ч. 1 ст. 651 цього Кодексу зміна договору допускається лише за згодою сто-

рін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Законом України від 12 грудня 2008 р. № 661-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» (далі — Закон № 661-VI), який набрав чинності 9 січня 2009 р., положення ЦК України доповнено ст. 1056¹, ч. 2 якої передбачено, що встановлений договором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку. Наведена редакція ст. 1056¹ ЦК України була чинною до 16 жовтня 2011 р.

З аналізу зазначених норм можна дійти висновку про те, що якщо умовами кредитного договору передбачається право банку в односторонньому порядку збільшувати розмір процентної ставки за користування кредитом у разі настання певних умов з додержанням установлені кредитним договором процедури повідомлення позичальника, то збільшення банком розміру процентної ставки за цим кредитним договором в односторонньому порядку є правомірним за умови, що рішення банку про таку зміну було прийняте до набрання чинності Законом № 661-VI (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2355цс15*).

Підрозділ 4.5. Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

4.5.1. Частиною 1 ст. 40 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) передбачено, що звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей. Виселення проводиться у порядку, встановленому законом.

Нормою, яка встановлює порядок виселення із займаного житлового приміщення, є ст. 109 Житлового кодексу Української РСР (далі — ЖК УРСР), у ч. 1 якої передбачені підстави виселення.

Відповідно до ч. 2 ст. 109 ЖК УРСР громадянам, яких виселяють із жилих приміщень, одночасно надається інше постійне жилає приміщення, за винятком виселення громадян при зверненні стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення. Постійне жилає приміщення, що надається осо-

бі, яку виселяють, повинне бути зазначене в рішенні суду.

Під час ухвалення судового рішення про виселення мешканців на підставі ч. 2 ст. 39 Закону № 898-IV застосовуються як положення ст. 40 цього Закону, так і норма ст. 109 ЖК УРСР (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2015 р. у справі № 6-1630цс15*).

4.5.2. Відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК України порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Зі змісту зазначеної норми вбачається, що до припинення поруки призводять зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які зумовили збільшення обсягу відповідальності останнього.

Таке збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: збільшення розміру процентної став-

ки за користування кредитом; установлення нових умов порядку зміни процентної ставки в бік збільшення; розширення змісту основного зобов'язання про дострокове повернення кредиту та плати за користування ним; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення) розміру неустойки тощо.

Внесення додатковою угодою змін до кредитного договору в частині збільшення розміру процентної ставки без згоди поручителя на такі зміни призводить до збільшення обсягу відповідальності останнього і зумовлює припинення поруки (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 р. у справі № 6-1161цс15*).

4.5.3. Частинами 1 та 3 ст. 33 Закону № 898-IV передбачено право іпотекодержателя задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки в разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

7 червня 2014 р. набув чинності Закон України від 3 червня 2014 р. № 1304-VII «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (далі — Закон № 1304-VII), згідно з п. 1 якого не може бути примусово стягнуте (відчужене без згоди власника) нерухоме житлове майно, яке вважається предметом застави згідно зі ст. 4 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» та/або предметом іпотеки згідно зі ст. 5 Закону № 898-IV, якщо таке майно виступає як забезпечення зобов'язань громадянина України (позичальника або майнового поручителя) за споживчими кредитами, наданими йому кредитними установами — резидентами України в іноземній валюті, та за умови, що: таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника/майнового поручителя або є об'єктом незавершеного будівництва нерухомого житлового майна, яке перебуває в іпотеці, за умови, що у позичальника або майнового поручителя у власності не знаходиться інше нерухоме житлове майно; загальна площа такого нерухомого житлового майна (об'єкта незавершеного будівництва нерухомого житлового майна) не перевищує 140 кв. метрів для квартири та 250 кв. метрів для житлового будинку.

Поняття «мораторій» у цивільному законодавстві визначається як відстрочення виконання зобов'язання (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК України).

Отже, мораторій є відстроченням виконання зобов'язання, а не звільненням від його виконання. Тому установлений Законом № 1304-VII мораторій не передбачає втрати кредитором права на звернення стягнення на предмет іпотеки (застави) в разі невиконання боржником зобов'язань за договором, а лише тимчасово забороняє примусово стягувати його (відчужувати без згоди власника).

Рішення судів про звернення стягнення на предмет іпотеки, ухвалені до та після прийняття Закону № 1304-VII, залишаються в силі, а їх виконання припиняється до вдосконалення механізму, передбаченого п. 3 цього Закону.

Крім того, згідно з п. 4 Закону № 1304-VII протягом дії цього Закону інші закони України з питань майнового забезпечення кредитів діють з урахуванням його норм.

Оскільки зазначений Закон не зупиняє дію нормативно-правових актів, що регулюють забезпечення зобов'язань, тому його чинність сама по собі не може бути підставою для відмови в позові, а є лише правовою підставою, що не дає змоги органам і посадовим особам, які здійснюють примусове виконання рішень про звернення стягнення на предмет іпотеки та провадять конкретні виконавчі дії, вживати заходів, спрямованих на примусове виконання таких рішень стосовно окремої категорії боржників чи іпотекодавців, на яких поширюється дія положень цього Закону на період його чинності.

Рішення ж суду в частині звернення стягнення на предмет іпотеки на час дії Закону № 1304-VII не підлягає виконанню (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2015 р. у справі № 6-9цс15*).

4.5.4. 7 червня 2014 р. набув чинності Закон № 1304-VII.

Поняття «мораторій» у цивільному законодавстві визначається як відстрочення виконання зобов'язання (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК України), що повною мірою відповідає лексичному значенню цього слова, яке розкривається в тлумачному словнику української мови.

Мораторій є відстроченням виконання зобов'язання, а не звільненням від його виконання. Отже, мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті, установлений Законом № 1304-VII, не позбавляє кредитора права на звернення стягнення на предмет іпотеки (застави) у випадку невиконання боржником зобов'язань за договором, а лише тимча-

сово забороняє примусово стягувати (відчужувати без згоди власника) зазначене майно.

Рішення судів про звернення стягнення на предмет іпотеки, ухвалені до і після прийняття зазначеного Закону, залишаються в силі, а їх виконання зупиняється до вдосконалення механізму, передбаченого п. 3 Закону № 1304-VII.

Згідно з п. 4 Закону № 1304-VII протягом дії цього Закону інші закони України з питань май-

нового забезпечення кредитів діють з урахуванням його норм.

Рішення ж суду в частині звернення стягнення на предмет іпотеки на час дії Закону № 1304-VII не підлягає виконанню (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2015 р. у справі № 6-1385цс15*).

Підрозділ 4.6. Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

4.6.1. Закінчення строку дії договору банківського вкладу в разі невиконання зобов'язань не припиняє зобов'язальні правовідносини, а трансформує їх в охоронні, що містять обов'язок відшкодувати заподіяні збитки, встановлені договором чи законом.

При цьому згідно з ч. 2 ст. 1070 ЦК України проценти за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, сплачуються банком у розмірі, встановленому договором, а якщо відповідні умови не встановлені договором, — у розмірі, що звичайно сплачується банком за вкладом на вимогу.

Встановлено, що договір банківського вкладу не містить визначеного розміру процентної ставки за користування грошовим вкладом у разі неналежного виконання зобов'язань за договором після закінчення терміну його дії.

Проте суди, задовольняючи позов у повному обсязі, положення ч. 1 ст. 1058 та ст. 1061 зазна-

ченого Кодексу у спірних правовідносинах застосували неправильно та дійшли помилкового висновку про те, що після закінчення терміну дії договору й у разі неналежного виконання його умов з банку на користь вкладника підлягають стягненню проценти за користування грошовим вкладом за процентною ставкою, передбаченою цим договором, не врахувавши, що договором не визначено розмір ставки процентів за користування депозитом у разі закінчення терміну його дії та неналежного виконання грошового зобов'язання за ним. Суд безпідставно не застосував норму ст. 1070 ЦК України та не врахував, що з банку підлягають стягненню проценти за процентною ставкою в розмірі, що зазвичай сплачується банком за вкладом на вимогу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2015 р. у справі № 6-1891цс15*).

Підрозділ 4.7. Спори, що виникають із трудових правовідносин

4.7.1. Згідно з частинами 1, 3 ст. 49² КЗпП України про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за два місяці. Одночасно з попередженням про звільнення у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці власник або уповноважений ним орган пропонує працівникові іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації.

Таким чином, однією з найважливіших гарантій для працівників при скороченні чисельності або штату є обов'язок власника підприємства чи уповноваженого ним органу працевлаштувати працівника.

Власник вважається таким, що належно виконав вимоги ч. 2 ст. 40, ч. 3 ст. 49² КЗпП України щодо працевлаштування працівника, якщо запропонував йому наявну на підприємстві роботу, тобто вакантну посаду чи роботу за відповідною

професією чи спеціальністю, чи іншу роботу, яку працівник може виконувати з урахуванням його освіти, кваліфікації, досвіду тощо.

Проте суд касаційної інстанції, погоджуючись із висновками судів першої та апеляційної інстанцій, на зазначене уваги не звернув. Суд першої інстанції неналежно встановив фактичні обставини справи, від яких залежить правильне вирішення спору, не перевірів, чи були на той час наявні вакантні посади, які відповідали кваліфікації, освіти, досвіду роботи позивачки, чи було їх запропоновано позивачці, що є обов'язком роботодавця відповідно до вимог ст. 49² КЗпП України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2015 р. у справі № 6-491цс15*).

4.7.2. Відповідно до п. 10 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого поста-

новою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100, у випадках підвищення тарифних ставок і посадових окладів на підприємстві, в установі, організації відповідно до актів законодавства, а також за рішеннями, передбаченими в колективних договорах (угодах), як у розрахунковому періоді, так і в періоді, протягом якого за працівником зберігається середній заробіток, заробітна плата, включаючи премії та інші виплати, що враховуються при обчисленні середньої заробітної плати, за проміжок часу до підвищення коригуються на коефіцієнт їх підвищення; на госпрозрахункових підприємствах і в організаціях коригування заробітної плати та інших виплат провадиться з урахуванням їх фінансових можливостей.

Аналіз цієї норми дає підстави для висновку про те, що на госпрозрахункових підприємствах і в організаціях коригування заробітної плати та інших виплат здійснюється з урахуванням їх фінансових можливостей, і таке рішення приймається виконавчим органом підприємства відповідно до повноважень, установлених його статутом.

У справі, яка переглядалася, спільними постановами адміністрації та профспілкових комітетів підприємства були прийняті рішення щодо розміру коефіцієнтів зростання тарифних ставок і посадових окладів. Проте суди не перевірили фінансових можливостей господарського товариства для проведення коригування заробітної плати за час відпусток позивача та не з'ясували, чи приймалось відповідне рішення про коригування заробітної плати за час відпусток виконавчим органом госпрозрахункового підприємства в межах його компетенції та з урахуванням фінансових можливостей підприємства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 жовтня 2015 р. у справі № 6-573цс15*).

4.7.3. Вимушений прогул — це час, протягом якого працівник з вини власника або уповноваженого ним органу був позбавлений можливості працювати.

Підрозділ 4.8. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

4.8.1. Статтею 60 СК України визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Основою для визначення загальної суми заробітку, що підлягає виплаті за час вимушеного прогулу, є середньоденна (середньогодинна) заробітна плата працівника, яка визначається діленням заробітної плати за фактично відпрацьовані протягом двох місяців робочі (календарні) дні на число відпрацьованих робочих днів (годин), а у випадках, передбачених чинним законодавством, — календарних днів за цей період.

Апеляційний суд, з висновками якого погодився й суд касаційної інстанції, задовольняючи в повному обсязі позовні вимоги про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, стягнув 429 тис. 417 грн 12 коп. за період з 23 травня 2012 р. по 30 червня 2015 р., тобто з дня звільнення до дня ухвалення судового рішення.

Проте суд не врахував, що у згаданий період (з 23 травня 2012 р. по 30 червня 2015 р.) позивача було поновлено на посаді (наказ від 16 квітня 2014 р.) на виконання рішення апеляційного суду від 9 квітня 2014 р. у цій же справі, але пізніше у зв'язку зі скасуванням цього рішення судом касаційної інстанції, відповідач цей наказ скасував та провів розрахунок з позивачем, внаслідок якого в період роботи після поновлення позивач на виконання судового рішення отримав певні суми виплат.

Суд стягнув з відповідача на користь позивача середній заробіток, у тому числі й за період, що не був вимушеним прогулом, коли позивач працював у відповідача та отримував заробітну плату.

Середньомісячна заробітна плата виплачується поновленому працівнику саме за час (період) вимушеного прогулу, а отже, середньомісячна заробітна плата не може бути стягнута за період, коли працівник був тимчасово поновлений, працював на посаді та отримував заробітну плату згідно з умовами трудового договору (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 грудня 2015 р. у справі № 6-2123цс15*).

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 57 зазначеного Кодексу майном, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною

участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи цю норму права (ст. 60 СК України) та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Тобто критеріями, які дозволяють надати майну статус спільної сумісної власності, є: 1) час

набуття такого майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); 3) мета придбання майна, яка дозволяє надати йому правовий статус спільної власності подружжя.

Норма ст. 60 СК України вважається застосованою правильно, якщо набуття майна відповідає цим критеріям (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 листопада 2015 р. у справі № 6-2333цс15*).

Підрозділ 4.9. Оскарження дій та/або актів державного виконавця

4.9.1. Положеннями ст. 1 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV; тут і далі — у редакції на час виникнення спірних правовідносин) передбачено, що виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів — це сукупність дій органів і посадових осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів, які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

Статтею 25 Закону № 606-XIV передбачено, що державний виконавець протягом трьох робочих днів з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, в якій вказує про необхідність боржнику самостійно виконати рішення у строк до семи днів з моменту винесення постанови та зазначає, що у разі ненадання боржником документального підтвердження виконання рішення буде розпочате примусове виконання

цього рішення із стягненням з боржника виконавчого збору і витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій, передбачених цим Законом.

Сплив строку, наданого для добровільного виконання рішення суду, сам по собі не є тією достатньою підставою, з якою законодавець пов'язує стягнення виконавчого збору з боржника. Виконавчий збір стягується на підставі постанови державного виконавця, якщо боржником в установленний для цього строк рішення добровільно не виконано, а державним виконавцем вчинено дії, спрямовані на примусове виконання.

Крім того, положеннями ч. 3 ст. 27 зазначеного Закону передбачено, що у разі отримання документального підтвердження про повне виконання рішення боржником до початку його примусового виконання державний виконавець закінчує виконавче провадження в порядку, встановленому цим Законом. Виконавчий збір та витрати, пов'язані з організацією та проведенням виконавчих дій, у такому разі з боржника не стягуються (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 липня 2015 р. у справі № 6-785цс15*).

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р.

Розділ 1. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України (неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах)

Підрозділ 1.1. Спори про право власності та інші речові права

1.1.1. Положення ст. 365 ЦК України регулюють випадки, коли позивач — співвласник майна домагається позбавлення права власності на частку майна інших співвласників — відповідачів у справі.

Випадки, коли співвласник майна бажає позбутися належної йому частки в спільному майні шляхом отримання від інших співвласників компенсації вартості належної йому частки та визнання за останніми права власності на все майно регулюються ст. 364 ЦК України.

З урахуванням закріплених у п. 6 ст. 3 ЦК України засад справедливості, добросовісності та розумності, що спонукають суд до врахування при вирішенні спору інтересів обох сторін, при розгляді справ, у яких заявляються вимоги одного зі співвласників про припинення його права на частку у спільному майні шляхом отримання від інших співвласників грошової компенсації вартості його частки, виділ якої є неможливим, суди мають встановити: чи дійсно є неможливим виділ належної позивачеві частки в натурі або чи не допускається такий виділ згідно із законом; чи користуються спільним майном інші співвласники — відповідачі у справі; чи сплачується іншими співвласниками, які володіють та користуються майном, матеріальна компенсація позивачеві за таке володіння та користування відповідно до ч. 3 ст. 358 ЦК України; чи спроможні інші співвласники виплатити позивачеві компенсацію в рахунок визнання за ними права власності на спільне майно та чи не становитиме це для них надмірного тягаря (*постанова Судової палати у цивільних справах*

Верховного Суду України від 13 січня 2016 р. у справі № 6-2925цс15).

1.1.2. За правилами ст. 392 ЦК України позов про визнання права власності може бути пред'явлено, по-перше, якщо особа є власником майна, але її право оспорується або не визнається іншою особою; по-друге, якщо особа втратила документ, який засвідчує її право власності.

Статтею 328 зазначеного Кодексу передбачено, що право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема з правочинів.

Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Оскільки відповідно до ст. 328 ЦК України набуття права власності — це певний юридичний склад, з яким закон пов'язує виникнення в особи суб'єктивного права власності на певні об'єкти, суд при застосуванні цієї норми повинен установити, з яких саме передбачених законом підстав, у який передбачений законом спосіб позивач набув право власності на спірний об'єкт та чи підлягає це право захисту в порядку, визначеному ст. 392 цього Кодексу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 6-2124цс15).*

1.1.3. Відповідно до ст. 358 ЦК України право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Кожен із співвласників має право на надання йому у володіння та користування тієї частини спільного майна в натурі, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності. У разі неможливості цього

він має право вимагати від інших співвласників, які володіють і користуються спільним майном, відповідної матеріальної компенсації.

Ця стаття свідчить про те, що первинне значення у врегулюванні відносин між співвласниками має домовленість. Очевидним є те, що рішення суду не може підмінити собою їх домовленість. Водночас, при виникненні конфліктної ситуації, яка унеможливує добровільне встановлення порядку користування спільним майном між співвласниками, такий порядок користування може встановити суд.

При здійсненні права власності співвласниками щодо спільного майна потрібно враховувати правову природу такої власності, адже співвласникам належить так звана ідеальна частка у праві власності на спільне майно, яка є абстрактним вираженням співвідношення в обсязі прав співвласників спільної власності. Отже, кожному з них належить не частка у спільному майні, а частка у праві власності на це майно. Визнання за кожним зі співвласників права на конкретну частину майна в натурі спричинить припинення спільної власності. Поняття ж реальної частки використовується при поділі спільного майна в натурі в разі припинення його спільного правового режиму, а також може застосовуватися відповідно до ч. 3 ст. 358 ЦК України при встановленні співвласниками порядку користування спільним майном в натурі згідно з розмірами належних їм часток.

Таким чином, потрібно розмежовувати порядок поділу спільної власності з метою припинення такого її режиму і порядок встановлення користування спільним майном.

Оскільки спірні правовідносини не стосуються розподілу майна для припинення права спільної часткової власності і такий правовий режим зберігається, суд виділяє в користування сторонам спору в натурі частки, адекватні розміру їх часток у праві власності на спільне майно. При цьому допускається можливість відійти в незначних обсягах від відповідності реальних часток ідеальним у зв'язку з неможливістю забезпечити їх точну відповідність. Таке рішення не змінює розміру часток співвласників у праві власності на спільне майно, не порушує їх прав як власників (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 6-1500цс15*).

1.1.4. До набрання чинності ЦК України правовідносини з договору безоплатного користування регулювалися гл. 27 ЦК Української РСР 1963 р.

З 1 січня 2004 р. набрав чинності ЦК України. Відповідно до ч. 4 Прикінцевих та перехідних положень зазначеного Кодексу положення цього Кодексу застосовуються до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності ЦК України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що продовжують існувати після набрання ним чинності.

Якщо спірні правовідносини виникли до набрання чинності ЦК України та продовжують існувати і після його набрання чинності, то до таких правовідносин слід застосовувати положення гл. 60 ЦК України.

Згідно ст. 827 ЦК України за договором позички одна сторона безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні річ для користування протягом встановленого строку. Якщо сторони не встановили строку користування річчю, він визначається відповідно до мети користування нею (ст. 831 ЦК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 827 ЦК України до договору позички застосовуються положення гл. 58 цього Кодексу, яка містить загальні положення про найм (оренду) та якою, зокрема, встановлено переважні права наймача перед іншими особами.

Частина 2 ст. 777 ЦК України передбачає наявність переважного права у наймача, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, перед іншими особами на придбання речі, у разі її продажу.

Проведений аналіз дає можливість дійти висновку, що за своєю правовою природою договір позички в силу безоплатного характеру не є договором оренди, але до нього застосовують положення ЦК України про найм (оренду), зокрема і положення ст. 777 цього Кодексу.

Окрім того, згідно ч. 4 ст. 778 ЦК України, якщо в результаті поліпшення, зробленого за згодою наймодавця, створена нова річ, наймач стає її співвласником. Частка наймача у праві власності відповідає вартості його витрат на поліпшення речі, якщо інше не встановлено договором або законом.

На підставі ч. 1 ст. 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 6-107цс16*).

1.1.5. Відповідно до ст. 228 ЦК України правочин вважається таким, що порушує публічний

порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, АР Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним. Правочин, який порушує публічний порядок, є нікчемним.

Такими є правочини, що посягають на суспільні, економічні та соціальні основи держави, зокрема правочини, спрямовані на використання всупереч закону комунальної, державної або приватної власності; правочини, спрямовані на незаконне відчуження або незаконне володіння, користування, розпорядження об'єктами права власності українського народу — землею як основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, її надрами, іншими природними ресурсами (ст. 14 Конституції України); правочини щодо відчуження викраденого майна; правочини, що порушують правовий режим вилучених з обігу або обмежених в обігу об'єктів цивільного права тощо.

Усі інші правочини, спрямовані на порушення інших об'єктів права, передбачені іншими нормами публічного права, не вважаються такими, що порушують публічний порядок (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 6-1528цс15*).

1.1.6. За положеннями статей 15, 16 ЦК України кожна особа має право на захист свого порушеного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права. Одним зі способів захисту права та інтересу є, зокрема, визнання права.

Захист майнових прав на новостворене майно, прийняте до експлуатації та оформлене (зарєєстроване) на іншу особу, у разі невизнання цією особою прав позивача на спірне майно здійснюється в порядку, визначеному законодавством, а якщо такий спеціальний порядок не визначений, то захист майнового права здійснюється на за-

гальних засадах цивільного законодавства, зокрема на підставі ст. 392 ЦК України.

Відповідно до ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Оскільки між позивачем та відповідачем спір відсутній, то відповідно до положень статей 15, 16 ЦК України немає підстав для захисту цивільних прав та інтересів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 6-160цс16*).

1.1.7. Статтею 41 Конституції України визначено, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Згідно зі ст. 13 Конституції України власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Відповідно до ч. 2 ст. 386 ЦК України власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню.

За змістом ст. 391 цього Кодексу власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

У справі, яка переглядалася, місцевий суд, з яким погодився суд касаційної інстанції, дійшов обґрунтованих висновків про те, що перепланування вхідного тамбура будинку проведено без дотримання встановленого законом порядку та не відповідає нормам законодавства в галузі містобудування, унаслідок чого порушено права та інтереси позивачки, оскільки перекрито вхід на сходи, які ведуть до належного їй на праві власності нежитлового приміщення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 червня 2015 р. у справі № 6-530цс16*).

Підрозділ 1.2. Спори щодо виконання зобов'язань

1.2.1. За частинами 1, 2 ст. 264 ЦК України перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку.

Позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом по-

зову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

Судовий наказ за ч. 1 ст. 95 ЦПК України є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги.

Ураховуючи, що судовий захист права кредитора (виконавця послуг) на стягнення грошових коштів можна реалізувати у позовному провадженні та шляхом видачі судового наказу як особливої форми судового рішення, подання кредитором (виконавцем послуг) заяви про видачу судового наказу в порядку, передбаченому розд. II ЦПК України, перериває перебіг позовної давності.

Правовідносини, які склалися між сторонами на підставі договору про участь у витратах на утримання приміщень гаражів та прилеглої території, є грошовим зобов'язанням, у якому серед інших прав і обов'язків сторін на боржника покладено виключно певний цивільно-правовий обов'язок з оплати отриманих комунальних послуг, якому кореспондує право вимоги кредитора (ч. 1 ст. 509 ЦК України) вимагати від боржника сплатити гроші за надані послуги.

З огляду на юридичну природу правовідносин сторін як грошових зобов'язань на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК України як спеціального виду цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання.

Закріплена в п. 10 ч. 3 ст. 20 Закону України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» правова норма щодо відповідальності боржника за несвоєчасне здійснення оплати за житлово-комунальні послуги у вигляді пені не виключає застосування правових норм, встановлених у ч. 2 ст. 625 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 січня 2016 р. у справі № 6-931цс15*).

1.2.2. Відповідно до ст. 1 ЦК України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Стаття 625 ЦК України розміщена в розд. I «Загальні положення про зобов'язання» кн. 5 цього Кодексу і визначає загальні правила відповідальності за порушення грошового зобов'язання та поширює свою дію на всі види зобов'язань, якщо інше не передбачено спеціальними нормами, що регулюють суспільні правовідносини з виникнення, зміни чи припинення окремих видів зобов'язань.

Частиною 2 ст. 625 ЦК України встановлено, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

При розгляді справ про передбачену ст. 625 зазначеного Кодексу відповідальність за порушення грошового зобов'язання слід з'ясувати: чи існує зобов'язання між сторонами, чи це зобов'язання є грошовим, чи доведено наявність прострочення у виконанні зобов'язання, чи існують спеціальні норми, що регулюють ці правовідносини та виключають застосування цієї статті.

Передбачена ст. 625 ЦК України норма не застосовується до трудових правовідносин (заборгованості із заробітної плати, відшкодування шкоди працівникові внаслідок трудового каліцтва), сімейних та інших правовідносин, які регулюються спеціальним законодавством.

Правовідносини, які виникають з приводу виконання судових рішень, врегульовані Законом України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження», до них не можуть застосовуватися норми, що передбачають цивільно-правову відповідальність за невиконання грошового зобов'язання (ст. 625 ЦК України) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 січня 2016 р. у справі № 6-2759цс15*).

1.2.3. Установивши, що відповідач фактично користується послугами з централізованого водовідведення, апеляційний суд дійшов помилкового висновку про відмову в стягненні заборгованості за фактично надані послуги з централізованого водовідведення з огляду на те, що позивач не надав доказів щодо використання холодної та гарячої води, що унеможливило проведення розрахунку оплати за послуги з централізованого водовідведення.

При цьому апеляційний суд не врахував, що рішенням виконавчого комітету селищної ради встановлено тарифи на послуги з централізованого водовідведення і місячну норму споживання холодної води на одну особу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справі № 6-2864цс15*).

1.2.4. Статтею 625 ЦК України визначено загальні правила відповідальності за порушення грошового зобов'язання, її дія поширюється на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено спеціальними нормами, що регулюють

суспільні відносини з приводу виникнення, зміни чи припинення окремих видів зобов'язань. Дія статті поширюється на порушення грошового зобов'язання, яке існувало між сторонами до ухвалення рішення суду. При цьому ч. 5 ст. 11 зазначеного Кодексу, в якій йдеться про те, що у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду, не дає підстав для застосування положень ст. 625 ЦК України у разі наявності між сторонами деліктних, а не зобов'язальних правовідносин. З рішення суду зобов'язальні правовідносини не виникають, оскільки вони виникають з актів цивільного законодавства, про що й зазначено в ст. 11 ЦК України, адже рішення суду лише підтверджує наявність чи відсутність правовідносин і вносить у них ясність та визначеність.

Суд, визнаючи недійсним договір купівлі-продажу, застосував двосторонню реституцію, на виконання якої вирішив стягнути з відповідачів на користь позивача отримані від нього за продаж будинку кошти, які відповідачі не повернули. У зв'язку із цим застосуванню підлягає ст. 1212 ЦК України, згідно з якою особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала. Це положення застосовується і до вимог про повернення виконаного за недійсним правочином.

Якщо без достатньої правової підстави набуваються або зберігаються гроші (як готівкові, так і безготівкові), на них нараховуються відсотки згідно зі ст. 536 ЦК України з того часу, коли набувач дізнався або повинен був дізнатися про безпідставність набуття або збереження грошових коштів.

У разі стягнення безпідставно набутих чи одержаних грошей нараховуються відсотки відповідно до ст. 536 ЦК України й унеможливується стягнення 3 % річних від простроченої суми відповідно до ч. 2 ст. 625 цього Кодексу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 березня 2016 р. у справі № 6-2491цс15*).

1.2.5. Відповідно до ч. 1 ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала.

За змістом цієї статті безпідставно набутих є майно, набуто особою або збережене нею у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави.

Зазначена норма закону застосовується лише в тих випадках, коли безпідставне збагачення однієї особи за рахунок іншої не може бути усунуто за допомогою інших, спеціальних способів захисту. Зокрема, в разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер правовідносин унеможливує застосування до них судом положень ч. 1 ст. 1212 ЦК України, у тому числі й щодо зобов'язання повернути майно потерпілому.

Чинний договір чи інший правочин є достатньою та належною правовою підставою набуття майна (отримання грошей).

Майно не може вважатися набутих чи збережених без достатніх правових підстав, якщо це відбулося в не заборонений цивільним законодавством спосіб з метою забезпечення учасниками відповідних правовідносин у майбутньому породження певних цивільних прав та обов'язків, зокрема, унаслідок тих чи інших юридичних фактів, правомірних дій, прямо передбачених ч. 2 ст. 11 ЦК України.

Якщо поведінка набувача, потерпілого не свідчить про існування та виконання договірного зобов'язання, то у разі виникнення між ними спору щодо повернення майна, яке знаходиться у набувача, на спірні правовідносини поширюються положення ст. 1212 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 березня 2016 р. у справі № 6-2978цс15*).

1.2.6. Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Зобов'язання виникають з підстав, встановлених ст. 11 цього Кодексу.

Так, у ч. 5 ст. 11 ЦК України визначено, що у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

Згідно із ч. 2 ст. 625 ЦК України в разі порушення грошового зобов'язання боржник, який прострочив його виконання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуван-

ням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

За змістом цієї норми закону нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними грошовими коштами, належними до сплати кредиторів.

Отже, положення зазначеної норми права передбачають, що зобов'язання можуть виникати безпосередньо з договорів та інших правочинів, передбачених законом, а також угод, які не передбачені законом, але йому не суперечать, а в окремих випадках встановлені актами цивільного законодавства цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

З огляду на зазначене суди, встановивши, що рішенням суду з відповідача на користь позивача стягнуто грошову суму авансу і таке зобов'язання зводиться до сплати грошей, а отже, є грошовим зобов'язанням, дійшли обґрунтованого висновку щодо наявності між сторонами грошових зобов'язань, які відповідач належним чином не виконує, що є підставою для стягнення на користь позивача інфляційних втрат за весь час прострочення та 3 % річних від простроченої суми, які входять до складу грошового зобов'язання, оскільки боржник зобов'язаний відшкодувати інфляційні втрати від знецінення неповернутих коштів за час виконання рішення суду про стягнення суми (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 6-2168цс15*).

1.2.7. Основні засади організаційних, господарських відносин, що виникають у сфері надання та споживання житлово-комунальних послуг між їхніми виробниками, виконавцями і споживачами, а також їхні права та обов'язки регулюються Законом України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» (далі — Закон).

Суб'єктами Закону є органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, виробники, виконавці та споживачі житлово-комунальних послуг,

а також власники приміщень, будинків, споруд, житлових комплексів або комплексів будинків і споруд (ст. 1, ч. 2 ст. 3, ст. 19 Закону).

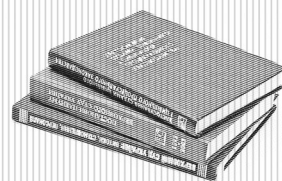
Згідно із ч. 1 ст. 13 Закону залежно від функціонального призначення житлово-комунальні послуги поділяються на: 1) комунальні послуги (централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем), газо- та електропостачання, централізоване опалення, а також вивезення побутових відходів тощо); 2) послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій (прибирання внутрішньобудинкових приміщень та прибудинкової території, санітарно-технічне обслуговування, обслуговування внутрішньобудинкових мереж, утримання ліфтів, освітлення місць загального користування, поточний ремонт, вивезення побутових відходів тощо); 3) послуги з управління будинком, спорудою або групою будинків (балансоутримання, укладання договорів на виконання послуг, контроль виконання умов договору тощо); 4) послуги з ремонту приміщень, будинків, споруд (заміна та підсилення елементів конструкцій та мереж, їх реконструкція, відновлення несучої спроможності несучих елементів конструкцій тощо).

Хоч у ч. 1 ст. 19 Закону й передбачено, що відносини між учасниками договірних відносин у сфері житлово-комунальних послуг здійснюються виключно на договірних засадах, проте відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 20 цього Закону споживач має право, зокрема, одержувати вчасно та відповідної якості житлово-комунальні послуги згідно із законодавством та умовами договору на надання житлово-комунальних послуг.

Такому праву прямо відповідає визначений п. 5 ч. 3 ст. 20 Закону обов'язок споживача оплачувати житлово-комунальні послуги у строки, встановлені договором або законом.

Таким чином, згідно із зазначеними нормами Закону споживачі зобов'язані оплатити житлово-комунальні послуги, якщо вони фактично користувалися ними. Факт відсутності договору про надання житлово-комунальних послуг сам по собі не може бути підставою для звільнення споживача від оплати послуг у повному обсязі (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 20 квітня 2016 р. у справі № 6-2951цс15*).

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

Особливості судового оскарження штрафів, які накладаються органами Антимонопольного комітету України

Є.Б. Кубко,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Summary

The article focuses on theoretical and practical aspects of appealing to the court against decisions of bodies of the Antimonopoly Committee of Ukraine to impose fines for violation of legislation on the protection of economic competition and on the protection from unfair competition. The article further discusses specific features of fines imposed by bodies of the Antimonopoly Committee and analyses issues that have to be determined by the court in such cases. The findings that the right to a court review of decisions of bodies of the Antimonopoly Committee of Ukraine to impose fines has to be ensured in accordance with international standards are supported by valid arguments.

Антимонопольний комітет України (далі — АМКУ) наділений повноваженнями розглядати справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та ухвалювати рішення про накладення штрафів за правопорушення у сфері конкуренції. Такі рішення можуть оскаржуватися в судовому порядку особами, на яких були накладені штрафи.

Найпоширенішими вимогами позивачів у таких справах є скасування рішення АМКУ як у частині визнання факту порушення законодавства про захист економічної конкуренції, так і в частині накладення штрафу за таке порушення. Зрозуміло, що накладення штрафу похідне від рішення про визнання особи порушником конкурентного законодавства. Зазвичай позивачі ставлять перед судом питання про перегляд рішення АМКУ по суті, наприклад, оспорюючи висновок про монопольне становище юридичної особи на ринку, вчинення антиконкурентних узгоджених дій, завищення цін тощо. Однак непоодинокими є випадки, коли позивачі просять суд переглянути рішення АМКУ

тільки в частині штрафу, ставлячи питання про його скасування або зменшення.

Таким чином, судам у цій категорії справ необхідно розглядати декілька питань, вирішення яких може викликати деякі ускладнення. Зокрема, судам необхідно спиратися на розуміння специфіки штрафів, які накладаються АМКУ, тому слід визначити допустимі для таких справ способи захисту, а також визначити обставини, які суд при ухваленні відповідного рішення має врахувати. І, звичайно, найважливішим

Процедура накладення штрафів АМКУ відрізняється від процедур, передбачених для інших регуляторних чи контролюючих органів

питанням, на яке слід відповісти суду, є питання правомірності реалізації АМКУ своїх дискреційних повноважень.

Відомо, що штраф — поширена санкція, яка застосовується за порушення антимонопольного законодавства. За даними офіційної статистики АМКУ, у 2015 р. шляхом прийняття рішень про накладення штрафу (49 % від загальної кількості

припинених порушень) АМКУ припинено 2 тис. 215 порушень антимонопольного законодавства.

Процедура накладення штрафів АМКУ відрізняється від процедур, передбачених для інших регуляторних чи контролюючих органів. Наприклад, при розслідуванні порушення у вигляді зловживання монополієм (домінуючим) становищем АМКУ самостійно на підставі затвердженої ним Методики визнає суб'єк-

Штраф може бути накладений не тільки на суб'єкт господарювання, який безпосередньо вчинив порушення законодавства про захист економічної конкуренції, але й на групу суб'єктів господарювання — юридичних і/або фізичних осіб, які, відповідно, пов'язані з таким суб'єктом господарювання (порушником) відносинами контролю

та монополістом, а також розглядає справи за процедурою, яку затвердив у власному підзаконному акті¹. За результатом розслідування АМКУ самостійно приймає рішення про визнання факту вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції і накладає штраф, керуючись методикою визначення розміру штрафів, викладеною у Рекомендаційних роз'ясненнях АМКУ від 9 серпня 2016 р. № 39-рр «Щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції».

На відміну від адміністративних штрафів, передбачених у Кодексі України про адміністративні правопорушення, штрафи, відповідно до Закону від 11 січня 2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» (далі — Закон № 2210-III), як правило, накладаються на юридичних осіб із незначними винятками. Законом також не закріплено верхньої й нижньої меж штрафу, розмір якого встановлюється як певний відсоток доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. За найбільш тяжкі правопорушення розмір штрафу може сягати десяти відсотків доходу (виручки). Наприклад, у 2015 р. на порушників законодавства про захист економічної конкуренції було накладено штрафів у загальному розмірі понад 339 млн грн, що більш ніж у 3,4 рази перевищує відповідний по-

казник 2014 р. Найбільші штрафні санкції було накладено у загальному розмірі 203 млн грн у справі про антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання на ринку послуг з організації роздрібної торгівлі в неспеціалізованих магазинах переважно продовольчим асортиментом м. Києва. Штраф у розмірі 44,5 млн грн було накладено за зловживання монополієм (домінуючим) становищем на провайдера телекомунікаційних послуг з розповсюдження телевізійних програм у цифровому форматі. У справі про зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку послуг з реалізації авіаційного пального із заправкою повітряних суден у межах територій Міжнародного аеропорту «Харків» і Міжнародного аеропорту «Одеса» накладено штраф у загальному розмірі 18,7 млн грн тощо.

22 січня 2016 р. за зловживання монополієм становищем АМКУ наклав на російську компанію «Газпром» штраф у розмірі 85 млрд грн, який став максимальним за розміром штрафом за всю історію існування АМКУ².

Штраф може бути накладений не тільки на суб'єкт господарювання, який безпосередньо вчинив порушення законодавства про захист економічної конкуренції, але й на групу суб'єктів господарювання — юридичних і/або фізичних осіб, які, відповідно, пов'язані з таким суб'єктом господарювання (порушником) відносинами контролю.

Накладення штрафу АМКУ, з погляду практики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), розглядається як втручання в право власності (рішення у справі «Konstantin Stefanov v. Bulgaria»³), що може спричинити необхідність перевірки судами дотримання європейських стандартів захисту прав людини й основоположних свобод.

Виходячи зі змісту статей 59, 60 Закону № 2210-III, особа, на яку було накладено штраф, вправі вимагати зміни, скасування чи визнання недійсним відповідних рішень за наявності передбачених законом підстав.

Суди за результатами розгляду справ про оскарження рішень АМКУ в більшості випадків відмовляють позивачеві в задоволенні позовних вимог і залишають у силі рішення АМКУ. Наприклад, за 2012 р. судовими органами

¹ Йдеться про Методику визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затверджену розпорядженням АМКУ від 5 березня 2002 р. № 49-р, та Правила розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції (Правила розгляду справ), затверджені розпорядженням АМКУ від 19 квітня 1994 р. № 5.

² Див.: ПАТ «Газпром» — деталі рішення АМКУ//<http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/121398>

³ Див.: [http://hudoc.echr.coe.int/engK{“appno“:\[“35399/05”\],“itemid“:\[“001-158155”\]”}](http://hudoc.echr.coe.int/engK{“appno“:[“35399/05”],“itemid“:[“001-158155”]”}”)

було скасовано або змінено лише 0,7 % рішень, прийнятих органами АМКУ, за 2013 р. — 1,3 %, за 2014 р. — 2,2 %, за 2015 р. — 1,3 %⁴.

У разі виявлення судом наявності підстав для визнання недійсним рішення АМКУ на підставі ст. 59 Закону № 2210-III суд, як правило, скасовує оспорюване рішення АМКУ повністю — як у частині визнання порушення, так і в частині штрафу, хоча в судовій практиці є й випадки скасування рішення АМКУ тільки в частині накладення штрафу (рішення в частині визнання особи такою, яка порушила антимонопольне законодавство, залишається чинним). Наприклад, у резонансній справі про картельну змову учасників Асоціації меблевих, деревообробних підприємств і організацій України «Меблідеревпром» ТОВ «Кроно-Україна» (далі — ТОВ) оскаржило в судовому порядку рішення АМКУ в частині визнання вчинення ТОВ порушення, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 6 та п. 1 ст. 50 Закону № 2210-III, у вигляді антиконкурентних узгоджених дій, які стосуються спотворення результатів аукціонів, а також у частині накладення на ТОВ штрафу в розмірі 164 млн 84 тис. грн. Київський апеляційний господарський суд постановою від 7 лютого 2013 р. рішення АМКУ визнав недійсним тільки в частині накладення на ТОВ штрафу в розмірі 164 млн 84 тис. грн. При цьому рішення АМКУ в частині визнання факту вчинення цим товариством антиконкурентних узгоджених дій було залишено в силі⁵. Зауважимо, що аналогічні судові рішення приймалися також щодо кількох інших учасників цієї ж справи.

Суд, який переглядає справу, повинен мати достатні повноваження й процесуальні механізми, щоб здійснити «достатній перегляд» (sufficient review) справи, включаючи можливість перегляду оскаржуваного рішення в частині питань права й питань фактів для виправлення невідповідностей вимогам справедливого процесу, допущених на попередніх стадіях

Більш дискусійним і проблемним є питання щодо можливості суду самостійно змінити розмір штрафу, накладеного АМКУ, збільшивши або зменшивши його. З одного боку, Закон № 2210-III не містить жодних положень, якими б суд був обмежений у можливості прийняти таке рішення. З другого — вітчизняна судова практика пішла шляхом визнання того, що визначення розміру штрафу за порушення антимонопольного законодавства є певним «ексклюзивним» повноваженням АМКУ. Згідно з п. 20

⁴ Див.: Річні звіти АМКУ // <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/122549>

⁵ Див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29276286>

постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 15 «Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства», при застосуванні приписів ст. 56 Закону № 2210-III (щодо стягнення із суб'єктів господарювання штрафу й пені у зв'язку з порушенням ними законодавства про захист економічної конкуренції) господарським судам необхідно враховувати, що згаданий Закон не містить норм, які надавали б господарському суду право зменшувати розмір (а отже, й суму) стягваних штрафу і/або пені (у випадку їх правомірного нарахування). Тому, зокрема, до таких правовідносин не може застосовуватися припис п. 3 ст. 83 Господарського процесуального кодексу України, який передбачає право господарського суду при прийнятті рішення зменшувати у виняткових випадках розмір неустойки (штрафу, пені), яка підлягає стягненню.

Ця проблема є найважливішою в контексті вирішення питання про відповідність дій держави у процесі накладення штрафів в антимонопольній сфері принципам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція). Йдеться про дотримання державою права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції, зокрема про доступ до правосуддя (*access to court*) як один із його аспектів.

Прецедентна практика ЄСПЛ стоїть на тих позиціях, що, якщо рішення про цивільні права та обов'язки прийняте адміністративним або іншим органом за процедурою, що само собою не відповідає принципам змагальності, рівності між сторонами чи іншим вимогам справедливого процесу, але таке рішення може бути переглянute судовим органом, який має «повну юрисдикцію» з перегляду оскаржуваного рішення (*full jurisdiction*), то держава не нестиме відповідальності за недотримання вимог справедливого процесу в рамках розгляду справи в адміністративному органі, якщо судова інстанція в подальшому забезпечила виконання таких вимог справедливого процесу й відповідні процесуальні гарантії особі. Тут важливо те, що суд, який переглядає справу, повинен мати достатні повноваження й процесуальні механізми, щоб здійснити «достатній перегляд» (*sufficient review*) справи, включаючи можливість перегляду оскаржуваного рішення в частині питань права й питань фактів для виправлення невідповідностей вимогам справедливого процесу, допущених на попередніх стадіях.

Хоча постанови Пленуму Вищого господарського суду України мають рекомендаційний характер, на практиці суди при розгляді справ намагаються дотримуватися підходів, які закріплені в постановах. Проте слід враховувати, що, згідно зі ст. 255 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., Україна зобов'язана забезпечити, щоб *суд або інша незалежна судова установа, визначена законодавством Сторони, встановлювала або, на вимогу особи, переглядала будь-які санкції чи зобов'язання.*

Є підстави вважати, що вже найближчим часом суди матимуть можливість не тільки визнавати недійсними рішення АМКУ повністю або в частині, а й змінювати розмір штрафів, накладених АМКУ

На імплементацію цього міжнародного зобов'язання було підготовлено законопроект про внесення змін до законодавства про захист економічної конкуренції щодо визначення органами Антимонопольного комітету України розміру штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції (реєстр. № 2431/П1 від 26 січня 2016 р.), яким пропонується дві суттєві новачки до чинного законодавства.

Перша новація передбачає обмеження дискреції. Пропонується закріпити, що визначення розміру штрафу здійснюється на підставі Методики розрахунку органами АМКУ розміру штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, яка повинна бути розроблена і затверджена розпорядженням АМКУ відповідно до вимог законодавства і мати обов'язковий характер.

Друга новація стосується судового перегляду. Пропонується встановити, що відповідач має право оскаржити до господарського суду рішення органів АМКУ в частині накладення штрафу. Господарські суди за результатами розгляду заяви про визнання недійсним рішення органу АМКУ в частині накладення штрафу й керуючись прийнятою АМКУ Методикою розрахунку органами АМКУ розміру штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції зможуть прийняти нове рішення.

Отже, є підстави вважати, що вже найближчим часом суди матимуть можливість не тільки визнавати недійсними рішення АМКУ повністю або в частині, а й змінювати розмір штрафів, накладених АМКУ. Особливістю цієї категорії судо-

вих справ є й те, що АМКУ наділений широкими дискреційними повноваженнями, правомірність реалізації яких має перевірити суд. Наявність таких повноважень АМКУ зумовлюється його роллю у формуванні конкурентної політики. Зокрема, на АМКУ покладено здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; здійснення контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання й дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, які виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; сприяння розвитку добросовісної конкуренції; здійснення контролю створення конкурентного середовища й захисту конкуренції у сфері державних закупівель.

Наявність дискреційних повноважень із широкими межами розсуду містить ризики зловживань з боку антимонопольного відомства, що актуалізує питання про необхідність одночасного дотримання АМКУ інших принципів, які мають забезпечити об'єктивність і неупередженість розгляду справ і прийняття рішень про накладення штрафів за порушення антимонопольного законодавства, а також можливість перегляду справи в установленому законом порядку. При цьому важливо враховувати не тільки вимоги національного законодавства, але й міжнародні принципи й стандарти, яких мають дотримуватися державні органи України, керуючись практикою ЄСПЛ й вимогами міжнародно-правових

Судам при розгляді справ дуже важливо правильно визначити обсяг перевірки рішення АМКУ

договорів, ратифікованих Україною. Інакше держава нестиме міжнародно-правову відповідальність, у тому числі відповідальність майнового характеру за рахунок коштів державного бюджету України.

Такий висновок обґрунтовується, зокрема, тим, що такі штрафи є до певної міри предметом уваги міжнародного права й підпадають під дію міжнародно-правових норм. Недотримання державою цих норм може стати причиною відповідальності держави в рамках міжнародних судових процедур. Отже, судам при розгляді таких справ дуже важливо правильно визначити обсяг перевірки рішення АМКУ. Гарантії права особи на мирне володіння майном встановлені Конвенцією, яка в принципі допускає обмежен-

ня державою права особи на володіння майном та обмежене втручання держави у право на мирне володіння (*interference with peaceful enjoyment of possession*). Але при цьому вимагається, щоб втручання відповідало певним критеріям. Серед таких критеріїв — вимога законності, яка означає, що втручання у право володіння має здійснюватися відповідно до закону або згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права. Передбачено також вимогу правомірної мети втручання — будь-яке втручання держави у право особи на володіння майном має здійснюватися виключно у загальних інтересах.

Дотримання принципу пропорційності є не тільки вимогою міжнародного права у сфері захисту прав людини, але й ефективним засобом мінімізації ризиків допущення зловживань своїми дискреційними повноваженнями з боку АМКУ

Критерієм правомірності державного втручання є також критерій пропорційності, або «справедливого балансу», за яким засоби, до яких вдається державна влада для обмеження права особи на володіння майном (втручання у право володіння), мають бути розумно пропорційними до мети їх застосування. При цьому необхідно забезпечити справедливий баланс між загальними інтересами суспільства й необхідністю дотримання фундаментальних прав особи.

Штрафи, які накладаються АМКУ як органом державної влади, є формою втручання у право володіння майном у розумінні Конвенції. Такі заходи штрафного характеру, як правило, визнаються заходами держави з контролю за власністю (*control of the use of property*), а не безпосередньо позбавленням особи її володіння. Проте заходи контролю, як неодноразово вказував ЄСПЛ, падають під дію тих самих вимог, що й інші форми втручання держави у право володіння: заходи контролю мають ґрунтуватися на законі, здійснюватися в загальних інтересах і бути пропорційними. При недотриманні цих умов штраф, який є заходом контролю за використанням власності в розумінні Першого протоколу до Конвенції, буде вважатися таким, який застосований із порушеннями міжнародно-правових зобов'язань держави.

Дотримання принципу пропорційності є не тільки вимогою міжнародного права у сфері захисту прав людини, але й ефективним засобом мінімізації ризиків допущення зловживань своїми дискреційними повноваженнями з боку АМКУ. Тлумачення цього принципу розвивало-

ся і в прецедентній практиці ЄСПЛ. При розгляді справ щодо оскарження рішень АМКУ судам необхідно враховувати позицію ЄСПЛ, згідно з якою оцінка справедливого балансу залежить від багатьох факторів, таких як поведінка приватної особи, право якої обмежується, характер її особистої ситуації й майнового становища, характер суспільних інтересів, для реалізації яких держава втручається у приватні права, тощо. Як неодноразово зазначав ЄСПЛ, справедливий баланс буде порушено, якщо на особу, яка зазнала державно-владних заходів щодо обмеження її майнових прав (втручання у її права), покладено індивідуальний і надмірний тягар.

Важливою в цьому контексті є вимога, щоб питання пропорційності, тобто забезпечення справедливого балансу, було досліджене судом. Зокрема, суд має розглянути ступінь вини або добросовісності особи, чиї права підлягають обмеженню, або принаймні зв'язок між її поведінкою і характером правопорушення, за яке накладається санкція, яка є мірою втручання. ЄСПЛ також зазначає, що, хоча Перший протокол до Конвенції не встановлює процесуальних норм порядку застосування заходів втручання відносно особи, такій особі має бути забезпечена розумна можливість аргументувати свою позицію перед органами влади, ефективно оспорювати заходи втручання, у тому числі доводити їх свавільний або нерозумний характер. Відповідно, аргументи особи мають бути належним чином оцінені судами.

Важливим показником, який ЄСПЛ бере до уваги, роблячи висновок, чи були дотримані ці критерії, є характер процедури прийняття рішень,

Судам України необхідно враховувати, що прецедентна практика ЄСПЛ виходить із того, що втручання у володіння майном не може вважатися правомірним, якщо прийняття рішення про таке втручання не передувала змагальна процедура, у якій би було дотримано принцип рівності процесуальних можливостей між сторонами й кожна із сторін мала змогу заявляти свої аргументи, таким чином впливаючи на остаточне рішення

її врегульованість нормами національного законодавства або застосування її на практиці. Усі аспекти, які є релевантними для вирішення питання, чи пропорційні державні заходи в конкретній ситуації, мають бути розглянуті національними судами. Їхні висновки повинні бути аргументованими й містити обґрунтування необхідності застосувати до особи той чи інший захід контролю за використанням власності.

Судам України необхідно враховувати, що прецедентна практика ЄСПЛ виходить із того, що втручання у володіння майном не може вважатися правомірним, якщо прийняттю рішення про таке втручання не передувала змагальна процедура, у якій би було дотримано принцип рівності процесуальних можливостей між сторонами й кожна із сторін мала змогу заявляти свої аргументи, таким чином впливаючи на остаточне рішення. Відповідно, і штраф, накладений АМКУ без дотримання цих вимог, може вважатися не виправданим заходом контролю, тобто заходом, який використовується з порушенням Конвенції.

Міжнародні стандарти і практика ЄСПЛ, які є джерелом права в Україні, зобов'язують господарські суди досліджувати питання дотримання АМКУ принципу пропорційності при прийнятті рішення про накладення штрафу. На нашу думку, в тексті судового рішення доцільно вказувати позицію суду з цього питання

Таким чином, наявність значних дискреційних повноважень АМКУ має бути компенсована дотриманням загальновизнаного принципу пропорційності.

Слід зауважити, що найбільш адекватно вимога оцінки дотримання принципу пропорційності в процесі прийняття АМКУ рішення про накладення штрафу може бути реалізована через механізми адміністративної юстиції. Відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), у справах про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія). Окрім зазначеного, механізм адміністративного судочинства дає можливість перевірити рішення владного суб'єкта на предмет його обґрунтованості, безсторонності (неупередженості), добросовісності, розсудливості, своєчасності. Адміністративні суди також мають перевірити, в силу вимог п. 2 ч. 3 ст. 2 КАС,

чи дискреційне повноваження використане з метою, з якою це повноваження надано.

Водночас на сьогодні справи про оскарження рішень АМКУ розглядаються господарськими судами в силу положень ч. 1 ст. 60 Закону № 2210-III. Судова практика також вдається до оскарження рішень антимонопольного відомства виключно в порядку господарського судочинства, що підтверджується відповідними вказівками в постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 15 «Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства» і правовою позицією Верховного Суду України, викладеною у постанові від 17 червня 2015 р. (справа № 3-256гс15).

Хоча господарське процесуальне законодавство не закріплює такого переліку критеріїв оцінки рішення державного органу, який передбачений положеннями КАС, міжнародні стандарти і практика ЄСПЛ, які є джерелом права в Україні, зобов'язують господарські суди досліджувати питання дотримання АМКУ принципу пропорційності при прийнятті рішення про накладення штрафу. На нашу думку, в тексті судового рішення доцільно вказувати позицію суду з цього питання.

Таким чином, зараз суди за результатами розгляду позовних заяв про оскарження рішень АМКУ вправі за наявності підстав скасувати його рішення повністю або в частині накладення штрафу. Крім того, з огляду на наявність значного обсягу дискреційних повноважень АМКУ в частині процедур розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства й накладення штрафів, а також на міжнародні стандарти й практику ЄСПЛ господарські суди зобов'язані з'ясувати питання дотримання АМКУ принципу пропорційності, а також перевіряти справу в частині питань права й питань фактів, хоча господарському процесу й не притаманні функції, покладені на адміністративну юстицію. Вважаємо, що висновок суду щодо дотримання АМКУ принципу пропорційності при прийнятті рішення про розмір штрафу слід відображати в тексті судового рішення.

Припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду

Н.Ю. Голубева,

завідувач кафедри цивільного процесу,
професор кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

Summary

The article analyzes how Article 365 of the Civil Code of Ukraine on termination of the property right in the joint share ownership is used in jurisprudence. Based on the case-law materials, the author also explores principle provisions for termination of joint ownership according to this Article, confirmation procedure of respective provisions availability, their balance etc.

Питання, що стосується права власності, належить до найактуальніших і найважливіших у сучасній Україні. Його різновидом є право спільної власності, а однією із засад цивільного законодавства — неприпустимість позбавлення права власності будь-якої особи. Тому припинити право власності особи на певне майно можна тільки спираючись на підстави, які чітко передбачені законом.

Загальні положення спільної власності та її поділ досліджувалися у цивілістичній літературі А. Б. Гриняком, О. І. Дzeroю, І. В. Жилінковою, Н. М. Кондратьєвою, З. В. Ромовською, Є. О. Харитоновим, Я. М. Шевченко та ін.

Метою цієї статті є аналіз застосування у судовій практиці ст. 365 Цивільного Кодексу України (далі — ЦК) щодо припинення права власності на частку спільного майна.

За позовом інших співвласників право особи на частку в спільному майні може бути припинено за рішенням суду, якщо:

1) *частка є незначною і не може бути виділена в натурі*, наприклад, частка співвласника в успадкованій кількома спадкоємцями квартирі — 3—4 м². Поняття «незначна частка» є оціночним, тому при вирішенні спору в судовому порядку суд враховує співвідношення вартості всього майна, часток кожного тощо. Наприклад, навіть 1/6 чи 1/4 в житловому будинку може бути кориснішою для співвласника, ніж 1/2 в однокімнатній

квартирі (з точки зору вартості цієї частки, або можливості вирішити питання користування майном між двома окремими сім'ями тощо);

2) *річ є неподільною* (відповідно до ст. 183 ЦК неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення). Найчастіше на практиці йдеться про спори щодо квартир, будинків, автомобілів (успадкованих чи таких, що належать колишньому подружжю).

До прийняття ЦК суди керувалися п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 жовтня 1991 р. № 7 «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок», в якій Верховний Суд України, зокрема,

Якщо співвласники не є членами однієї сім'ї, не проживають спільно і не ведуть спільне господарство, один із них не бере участі у витратах, яких потребує утримання власності, блокує рішення щодо такого утримання (часто потрібна згода всіх співвласників), не здійснює капітальний ремонт житлового будинку та надвірних споруд, облаштування прибудинкової території, не несе витрати зі сплати житлово-комунальних послуг — можна стверджувати про неможливість спільного володіння та користування майном, адже такі обставини практично завжди призводять до виникнення конфліктних ситуацій серед співвласників

зазначив, що виділ частки може мати місце при наявності технічної можливості переобладнати приміщення в ізольовані квартири, а при неможливості виділу частки в натурі або встановлення порядку користування ним, власнику, що виділяється, за його згодою присуджується грошова

компенсація. Зараз аналогічна ситуація регулюється ст. 364 ЦК. Проте сьогодні припинення права спільної часткової власності можливе без надання згоди співвласника на відповідну компенсацію за умов, які передбачені ст. 365 ЦК. Ці дві ситуації якраз і спрямовані на вирішення питання щодо неподільної речі.

Стосовно підтвердження неподільності речі Верховний Суд України у постанові від 2 липня 2014 р. у справі № 6-68цс14 підкреслив, що повинні бути докази, а саме висновок судової будівельно-технічної експертизи про те, що технічної можливості поділити спірний будинок між співвласниками немає. В більшості випадків суди дотримуються цієї позиції.

Власник може бути зацікавлений не тільки в отриманні грошової вартості частки майна, але і в реальному її використанні. І якщо є реальна можливість поділу майна та бажання співвласника на виділення частки в натурі — ст. 365 ЦК застосовуватися не повинна;

3) спільне володіння і користування майном є неможливим, наприклад, у випадку, коли немає згоди між співвласниками щодо спільного володіння та користування майном або спільне володіння та користування виключається, враховуючи характеристики майна (наприклад, користування однокімнатною квартирою двома сім'ями), чи співвласник створює перешкоди щодо спільного володіння і користування спільного об'єкта іншим співвласникам тощо.

Відповідно до ст. 319 ЦК власність зобов'язує. Невиконання особою своїх обов'язків як співвласника майна призводить до порушення прав інших співвласників майна. Тому ст. 365 ЦК є в тому числі й механізмом знаходження найефективнішого власника.

Так, якщо співвласники не є членами однієї сім'ї, не проживають спільно і не ведуть спільне господарство, один із них не бере участі у витратах, яких потребує утримання власності, блокує рішення щодо такого утримання (часто потрібна згода всіх співвласників), не здійснює капітальний ремонт житлового будинку та надвірних споруд, облаштування прибудинкової території, не несе витрати зі сплати житлово-комунальних послуг — можна стверджувати про неможливість спільного володіння та користування майном, адже такі обставини практично завжди призводять до виникнення конфліктних ситуацій серед співвласників.

В ухвалі від 3 жовтня 2007 р. у справі № 6-13984св07 Верховний Суд України підкрес-

лив, що, відмовляючи в позові про припинення права власності та виплату компенсації, суди не врахували доводів позивача щодо складу його сім'ї та неможливості спільного користування сумісною власністю у зв'язку з виникненням конфліктних ситуацій, які призводять до травмування психіки його малолітніх дітей, та з врахуванням планування квартири, наявності у відповідачки, на відміну від нього, іншого житла та фактичної згоди на припинення права спільної власності на спірну квартиру.

Неможливість спільно користуватися майном не є визначальною умовою. У зазначеному прикладі до цієї умови приєднується ще й наявність у іншого співвласника окремого житла. При цьому навіть якщо частка співвласника не є незначною, підстави для задоволення позову є.

Висновок про істотність шкоди, яка може бути завдана співвласнику, робиться в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи та особливостей об'єкта, який є спільним майном

В іншій справі одному співвласнику належить $\frac{1}{4}$ частка квартири, а другому $\frac{3}{4}$. Відповідно до двох висновків експерта (у 2009 та 2011 рр.) розділити в натурі спірну трикімнатну квартиру відповідно до часток співвласників на дві ізольовані квартири з окремими виходами не уявляється можливим. Висновком експерта запропонований виділ в натурі з відступом від розміру ідеальних часток: одному співвласнику запропоновано виділити квартиру в цілому; другому запропоновано виплатити ринкову вартість $\frac{1}{4}$ частки у сумі 103 тис. 281 грн.

Указана сума була внесена на депозит суду. Апеляційний суд помилково скасував рішення суду першої інстанції та зазначив, що визначення порядку користування є можливим, а тому суд не вправі був припинити право спільної часткової власності на квартиру. Такий висновок суду апеляційної інстанції є помилковим, оскільки можливість визначення користування та можливість у розумінні п. 3 ч. 1 ст. 365 ЦК спільного володіння і користування не є тотожними (ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 травня 2012 р. у справі № 6-11229ск12).

Тобто, враховуючи конкретні обставини справи, технічна можливість визначити порядок користування не означає можливість спільного користування цією трикімнатною квартирою;

4) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членами його

сім'ї, наприклад, у разі, якщо припинення права співвласника на частку у спільному будинку співвласник та члени його сім'ї виявляться незабезпеченими житлом, оскільки іншого житла не мають, — відповідна умова не буде дотримана.

Висновок про істотність шкоди, яка може бути завдана співвласнику, також робиться в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи та особливостей об'єкта, який є спільним майном (*ухвала Верховного Суду України від 23 червня 2010 р. у справі № 6-22505св09*). Про цю умову докладніше йтиметься далі.

Судова практика виходить з того, що формулювання ст. 365 ЦК не містить імперативу щодо обов'язкової наявності всіх перелічених у ч. 1 цієї статті умов

Звернімо увагу на суттєву обставину. При вирішенні спорів про припинення права власності на частку у спільному майні суд повинен надавати оцінку всім зазначеним умовам в сукупності. Але це *не* означає, що мають існувати всі чотири умови, хоч така думка поширена у цивілістичній літературі, що для задоволення позову суд має встановити наявність усіх чотирьох підстав, а відсутність хоча б однієї з них свідчить про неможливість задоволення позову співвласників.

Існує навіть пропозиція викласти ч. 1 ст. 365 ЦК у такій редакції: «1. Право особи на частку у спільному майні може бути припинене за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, за наявності в сукупності таких обставин»¹. При цьому пояснюється, що позивачами мають бути обов'язково всі співвласники.

Аналіз рішень Верховного Суду України за останні принаймні вісім років свідчить про наявність усталеної правової позиції щодо застосування ст. 365 ЦК, відповідно до якої припинення права особи на частку в спільному майні допускається за наявності будь-якої обставини з передбачених пунктами 1—3 ч. 1 цієї статті, але в тому разі, коли таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

Такий висновок Верховний Суд України підтверджував неодноразово (*ухвала Верховного Суду України від 23 червня 2010 р. у справі № 6-22505св09; постанова від 16 січня 2012 р. у справі № 6-81цс11*).

¹ Див.: Кондратьєва Н.М. Правове регулювання права спільної часткової власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. М. Кондратьєва. — К., 2011. — С. 8.

Тобто судова практика виходить з того, що формулювання ст. 365 ЦК не містить імперативу щодо обов'язкової наявності всіх перелічених у ч. 1 цієї статті умов. З цим треба погодитися. Для порівняння законодавчої техніки звернемося до формулювання ст. 652 ЦК, в якій недвозначно йдеться про те, що для її застосування (для того щоб в судовому порядку розірвати договір у зв'язку з істотною зміною обставин) необхідно встановити наявність одночасно всіх чотирьох зазначених у ч. 2 умов. Відсутність такого імперативу в ст. 365 ЦК дає змогу тлумачити її так, як сьогодні в більшості випадків її тлумачать у судовій практиці.

Як загальний висновок необов'язкового дотримання всіх указаних в ст. 365 ЦК умов (при наявності рішень місцевих та апеляційних судів з висновком, що для задоволення позову необхідно встановити наявність усіх чотирьох підстав, передбачених ч. 1 ст. 365 ЦК) додатково зазначимо таке.

Неможливість продати частку іншим особам примушує до пошуку механізмів припинення права спільної власності, а якщо ці механізми застосувати важко чи неможливо, то на практиці це призводить до конфліктів серед співвласників через неможливість спільно користуватися майном

Оборотоздатність ідеальних часток у спільній власності об'єктивним чином обмежена. Ще в римському праві відносини співвласників характеризувались як *communio in quatuor incidimus* (спільність, в яку ми впадаємо). Аристотель писав, що «ті, хто чим-небудь володіють і користуються спільно, сваряться один з одним значно більше від тих, які мають приватну власність»². «Впадання» у спільну власність — це певна аномалія.

Вартість частки (наприклад, квартири) суттєво знижується порівняно з вартістю всього майна, оскільки бажаючих придбати частку в спільній власності, як правило, знайти важко. Об'єктивно в ній можуть бути зацікавлені тільки інші співвласники, які бажають прирощення своєї частки, маючи відповідні грошові кошти.

Неможливість продати частку іншим особам примушує до пошуку механізмів припинення права спільної власності, а якщо ці механізми застосувати важко чи неможливо, то на практиці це призводить до конфліктів серед співвласників через неможливість спільно користуватися майном (насамперед житлом, яке передбачає

² Аристотель. Політика // Аристотель: Соч. в 4 т. — М., 1984. — Т. 4. — С. 411. (Переклад автора).

найвищий ступінь довіри серед співвласників, яка можлива, як правило, тільки серед членів однієї сім'ї). Люди завжди будуть перешкоджати такому проживанню, а це означає, що реально користуватися часткою в майні зазвичай неможливо. Власники незначних часток, які набули їх, наприклад, в результаті спадкування, часто блокують прийняття важливих рішень щодо покращення цього майна, адже реального інтересу в його використанні вони не мають, не сплачують житлово-комунальні послуги тощо. Страждають від цього не тільки співвласники, а й цивільний оборот в цілому.

Спільна власність часто виступає як перепона обороту, вона істотно обмежує свободу і автономію учасників. І якщо є правові шляхи зняття конфліктів співвласників, аж до припинення права спільної власності, ми повинні ними користуватися. Ніяке право на житло не захищається, якщо ставити перепони в застосування ст. 365 ЦК. Якщо особа володіє, наприклад, незначною часткою у праві спільної власності та не може нею користуватися, то в цьому випадку права на житло немає, а є тільки майнова цінність — можливість обміняти частку на гроші

Цивільний оборот потребує, щоб кожна річ знайшла відповідального та зацікавленого у її збереженні власника, який наділений правомочністю у її використанні найефективнішим чином. Будь-яке обмеження обороту не може бути вибачено без вагомих аргументів.

Крім того, що спільна власність часто виступає як перепона обороту, вона істотно обмежує свободу і автономію учасників. І якщо є правові шляхи зняття конфліктів співвласників, аж до припинення права спільної власності, ми повинні ними користуватися.

Верховний Суд України у своїх рішеннях підкреслював, що право власності співвласника на частку в спільному майні може бути припинене, але за умови, що така шкода не буде істотною і саме ця обставина є визначальною при вирішенні позову

Ніяке право на житло не захищається, якщо ставити перепони в застосування ст. 365 ЦК. Якщо особа володіє, наприклад, незначною часткою у праві спільної власності та не може нею користуватися, то в цьому випадку права на житло немає, а є тільки майнова цінність — можливість обміняти частку на гроші. Неможливість примусово позбавити цю особу права на частку майна (чи суттєве обмеження такої можливості) призводить до навіть кривавих прикладів фізичного впливу на співвласника.

Суттєвою перевагою вітчизняного ЦК є передбачений ст. 365 механізм припинення права

на частку в майні, який необхідно тільки вітати та не допускати умоглядних мотивів у обмеженні її застосування.

За ст. 252 Цивільного кодексу Російської Федерації (далі — ЦК РФ), наприклад, можна застосувати аналогічний механізм тільки якщо співвласник сам звернеться з позовом про поділ майна в натурі. Але цей незговірливий власник не буде сам звертатися з подібною вимогою, якщо річ є неподільною, а він, наприклад, не може чи не бажає встановлювати режим користування річчю та не бажає отримати реальну вартість частки (а скористається своїм положенням співвласника для шантажу, що часто трапляється з колишнім подружжям). Інший співвласник опиняється в патовій ситуації та не може змінити *status quo*.

Стаття 365 ЦК використовується тільки у виняткових випадках, коли співвласники не знайшли інших виходів із ситуації (наприклад, домовленість сторін про виділ частки чи встановлення режиму спільного використання речі).

Верховний Суд України у своїх рішеннях підкреслював, що право власності співвласника на частку в спільному майні може бути припинене, але за умови, що така шкода не буде істотною і саме ця обставина є визначальною при вирішенні позову. Адже саме ця умова не дасть можливості несправедливо позбавити права на частку. В кожному разі саме вона не дасть можливості застосувати норму ст. 365 ЦК, якщо річ є подільною, частка — значною та може бути виділена в натурі. Якщо ж існують інші можливості, окрім примусового позбавлення права на частку співвласника, саме остання умова, указана в ст. 365 ЦК, заблокує її застосування.

Судді Верховного Суду України суть ст. 365 ЦК жодним чином не спотворили. Навіть якщо частка не є незначною, але наявні інші підстави для задоволення позову, за умови попереднього депонування ціни такої частки (справедливої та об'єктивно підтвердженої) необхідно скористатися такою можливістю. Впевненість суддів місцевих та апеляційних судів у підтриманні вже сформованої практики Верховного Суду України дасть можливість не сумніватися у прийнятті рішення. Відступати від напрацьованої позиції Верховного Суду України немає підстав.

Повернімося до умови відсутності істотної шкоди співвласнику. Верховний Суд України також зауважив, що право власності співвласника на частку в спільному майні може бути припинене, але за умови, що така шкода не буде істотною. Саме ця обставина є визначальною при вирішенні позову про припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників (постанова Верховного Суду України від 2 липня 2014 р. у справі № 6-68цс14). Верховний Суд України зазначив, що, задовольняючи позов про припинення права власності відповідача на частку житлового будинку з виплатою йому вартості цієї частки, суд першої інстанції виходив з того, що таке припинення (п. 4 ч. 1 ст. 365 ЦК) не завдасть істотної шкоди його інтересам, оскільки він є громадянином іншої держави, в якій проживає і працює, а спірну власність використовує тільки для літнього відпочинку.

Так само можна навести багато прикладів із практики місцевих та апеляційних судів. Наприклад, особі належить право спільної часткової власності на $\frac{1}{6}$ будинковолодіння, при цьому вона разом з чоловіком має на праві спільної сумісної власності інше житло, а тому припинення її права власності на частку у спірному майні не завдасть їй істотної шкоди. Виділення $\frac{1}{6}$ частки Особі 2 в спірному будинковолодінні без прибудови підсобних приміщень є неможливим. Особа 2 відповідно до правил ст. 152 Житлового кодексу Української РСР не отримала дозвіл місцевої ради на перепланування житлового будинку. Крім того, між сторонами склалися неприязні стосунки, спільне володіння і користування спірним нерухомим майном є неможливим (ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 20 квітня 2011 р. № 22-ц-857/11). В іншій справі суд зазначив, що особі належить $\frac{1}{6}$ частка двокімнатного житлового будинку (що становить лише 4,53 м²) на підставі свідоцтва про право на спадщину, яка є власником трикімнатної квартири, в спірному будинку не зареєстрована і не проживає, фактично не заперечує проти припинення права власності на належну їй частку. Між сторонами склалися неприязні стосунки, які унеможливають спільне користування нерухомістю. Відповідно до висновку судової будівельно-технічної експертизи виділ $\frac{1}{6}$ частки спірного будинку неможливий, оскільки згідно з вимогами Державних будівельних норм України неможливо кожній із сторін виділити ізольовану квартиру з окремим виходом. Натомість відпо-

відач не надав належних та допустимих доказів можливості порушення його прав з боку позивачів. Посилання апелянта на те, що при визначенні грошової компенсації за належну йому частку в нерухомості суд не врахував вартість земельної ділянки, не є підставою для скасування судового рішення. Земельна ділянка, на якій розташований спірний будинок, сторонам у власність не передавалась, предметом спору у цій справі не була. Зважаючи, що апелянт фактично не заперечує проти припинення його права на $\frac{1}{6}$ частку нерухомості, а лише не погоджується з розміром грошової компенсації, проте не надав будь-яких допустимих доказів про ринкову вартість спірного будинку, які б спростовували висновки експертної оцінки, покладеної в основу судового рішення, передбачених законом підстав для задоволення апеляційної скарги судова колегія не виявила (ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 4 липня 2011 р. у справі № 22-3105/2011).

Частіше умова про те, що припинення права власності не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї, трактується як забезпеченість співвласника іншим житлом

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також підтримує усталену практику застосування ст. 365 ЦК, і навіть дещо вільніше тлумачить питання про наявність умов припинення права власності за ст. 365 ЦК, зазначаючи, що для припинення права співвласника на частку у праві спільної часткової власності достатньо *будь-якої однієї з чотирьох* передбачених ст. 365 ЦК підстав (наприклад, ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 р. у справі № 6-37597св12, ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 травня 2012 р. у справі № 6-11229св12), хоч насправді в рішеннях наводяться декілька умов, передбачених ст. 365 ЦК, а найбільше Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також акцентує увагу на дотриманні інтересів співвласника.

В узагальненні судової практики «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності на житловий будинок» від 25 вересня 2015 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ з посиланням на практику Верховного Суду України також підкреслив, що

саме умова про неістотність шкоди є визначальною під час вирішення спору про припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників³.

Частіше умова про те, що припинення права власності не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї, трактується як *забезпеченість співвласника іншим житлом*.

Так, суд робить висновок, що присудження грошової компенсації на користь відповідачки та припинення права власності на її частку позбавило б останню права власності на житло та завдало б істотної шкоди її інтересам, оскільки іншого, належного їй на праві власності житла вона не має, а доводи апеляційної скарги про те, що відповідачка проживає з донькою і фактично забезпечена житлом не підтверджені доказами та не свідчать про наявність у неї житла на праві власності (ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 26 липня 2011 р. у справі № 22-ц/0690/1913/11).

Внесення грошової компенсації вартості частки не є безумовною підставою для позбавлення його права на частку у спільному майні

Актуальне питання було поставлене у такій справі. Особа 3 і Особа 4 звернулися до суду із позовом, в якому просили *припинити право власності Особи 5 на 1/3 частку квартири, з виплатою позивачами на користь відповідача його частки, визнати за ними право власності в рівних частках на всю квартиру, скасувати реєстрацію Особи 5 у спірній квартирі та виселити її з указаної квартири до житлового будинку, який належить відповідачу, посилаючись на те, що частка відповідача є незначною, виділити її в натурі неможливо, спільне володіння та користування є неможливим і таке припинення права власності не завдасть істотної шкоди інтересам відповідача, оскільки він має будинок*.

Рішенням Оболонського районного суду м. Києва позов задоволено повністю та стягнуто з Особи 5 на користь держави 1 тис. 248 грн. судових витрат, з висновками якого погодився апеляційний суд.

Однак Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звернув увагу, що виселення відповідача до житлового будинку, який розташований у Фастівському районі Київської області та належить йому на

праві власності, не свідчить про те, що відповідач забезпечений житлом у м. Києві. Крім того, рішенням Оболонського районного суду м. Києва у справі за позовом Особи 3 і Особи 4 до Особи 5, КП «Житлосервіс „Приозерне“» в Оболонському районі м. Києва про встановлення порядку користування квартирою та зобов'язання укладення окремого договору, вирішено питання про встановлення порядку користування спірною квартирою, виділено у спільне користування позивачів кімнату площею 20,0 м² в квартирі, а в користування відповідача 12,6 м² з балконом, який виходить з кімнати площею 12,6 м². Таким чином, порядок користування квартирою, що склався внаслідок ухвалення рішення суду та володіння нею сторонами в рівних частках, не дає правових підстав для висновку про незначну частку, неподільність речі, неможливість спільного володіння і користування майном.

Факт відсутності у відповідача іншого житла в межах м. Києва *лише підтверджує істотність шкоди його інтересу, внаслідок припинення права власності на квартиру, а внесення грошової компенсації вартості належної позивачеві частки не є безумовною підставою для позбавлення його права на частку в спільному майні*.

Також суд першої інстанції внаслідок припинення права власності виселив відповідача із квартири та скасував його реєстрацію і фактично позбавив права проживати у м. Києві (рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 квітня 2011 р. у справі № 6-660св11).

Співвласник має отримати справедливу компенсацію за свою частку. Не можна визначати вартість частки, виходячи з балансової вартості квартири, яка не відображає реальну ринкову вартість

Можна навести інший приклад, де *відсутність у особи іншого житла на праві власності не стала на заваді визнання Верховним Судом України законним рішенням про припинення права на частку в спільному майні*. Суд, таким чином, *врахував інші обставини справи*: особа має незначну частку у праві власності на спірну квартиру (1/6), протягом останніх шести років постійно проживає у квартирі своїх батьків у м. Львові, а з іншими співвласниками (колишньою дружиною, дочкою та прийомною дочкою) склалися неприяні стосунки⁴.

³ Див.: http://www.sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

⁴ Див.: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/0598318A16EEE98CC2257AF40036A232](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/0598318A16EEE98CC2257AF40036A232)

У цьому контексті виникає питання: як застосувати ст. 365 ЦК, якщо частка становить половину усієї квартири, тобто її ніяк не можна визнати незначною? Необхідно звернути увагу саме на неподільність речі, неможливість спільного володіння та користування житлом, а також на незавдання істотної шкоди інтересам співвласника (у зазначеній постанові Верховного Суду України від 2 червня 2014 р. у справі № 6-68цс14 йшлося про ½ квартири).

Додаткові тези щодо застосування ст. 365 ЦК. По-перше, згоди відповідача на припинення права власності за ст. 365 ЦК не потрібно, на що звертає увагу і Верховний Суд України у постанові від 19 червня 2013 р.⁵

По-друге, *співвласник має отримати справедливу компенсацію за свою частку. Не можна визначати вартість частки, виходячи з балансової вартості квартири, яка не відображає реальну ринкову вартість.* Так, Верховний Суд України в одній зі справ зазначив, що суд першої інстанції обґрунтовано припинив право позивача на частку у спірній квартирі (судами встановлено, що позивач має незначну частку у праві власності на спірну квартиру, а саме 1/6 частину квартири та протягом останніх шести років постійно проживає у квартирі своїх батьків). Разом з тим, визначаючи вартість частки позивача у спільному майні, суд виходив із балансової вартості квартири, що не відповідає її реальній, тобто ринковій вартості на день розгляду справи⁶.

Вартість частки має бути об'єктивною, визначеною на підставі експертної оцінки та адекватно відображати реальну її вартість

В ухвалі Верховного Суду України від 2 червня 2010 р. у справі № 6-9411св10 підкреслено, що місцевий суд зробив правильний висновок про наявність правових підстав для припинення права власності С.Т. на частку у спірній квартирі зі стягненням на її користь зі співвласника С.В. відповідної грошової компенсації. Суд установив, що спірна квартира належить сторонам на праві спільної часткової власності. С.В. належить ⁷³/₁₀₀ частки квартири, а С.Т. — ²⁷/₁₀₀. Квартира є неподільною і виділити належні сторонам частки в натурі неможливо. Сторони — колишнє подружжя, і після розірвання шлюбу між ними склалися неприязні стосунки. С.Т. з 2006 р. в квартирі не проживає, знялася з реєстраційного обліку за

місцем проживання та виїхала на постійне проживання до Російської Федерації, громадянство якої набула. С.В. іншого житла не має.

Щодо визначення судом першої інстанції розміру грошової компенсації місцевий суд виходив з *інвентарної* оцінки квартири. Однак, як зазначено в абз. 3 п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 жовтня 1991 р. № 7 «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок», розмір такої грошової компенсації визначається за угодою сторін, а за відсутності такої угоди — судом за дійсною вартістю будинку (квартири) на час розгляду справи.

Зазначимо, що це положення було сформоване ще до появи у нашому законодавстві норм про припинення права власності на частку майна, тому застосовується з їх урахуванням. *Вартість частки має бути об'єктивною, визначеною на підставі експертної оцінки та адекватно відображати реальну її вартість.*

По-третє, не можна ототожнювати передбачені механізми припинення права спільної власності у статтях 364 та 365 ЦК. На це також акцентовано увагу в «Аналізі деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ»⁷, який підготував Верховний Суд України, та звернув увагу на неможливість одночасного застосування зазначених норм до правовідносин припинення права на частку у спільному майні.

Це питання на теоретичному рівні не може викликати різних тлумачень, адже норми статей 364 та 365 ЦК є взаємовиключними. У ст. 364 ЦК йдеться про добровільне припинення спільної часткової власності на вимогу власника, який бажає реалізувати право на виділ своєї частки, а ст. 365 ЦК регулюються правовідносини щодо припинення на вимогу інших співвласників майна права особи на частку в спільній власності за відсутності на це її згоди й бажання, тобто примусово.

Хоча фактичні обставини справи можуть бути аналогічними: неподільність речі, неможливість нею користуватися, неприязні стосунки між співвласниками, але ст. 364 ЦК застосовується за умови, що сторони все-таки дійшли згоди, а ст. 365 ЦК — в судовому порядку без згоди співвласника.

По-четверте, ст. 365 ЦК може бути застосована у випадках, коли співвласників буде лише

⁵ Див.: Цивільне судочинство. Судова практика у цивільних справах. — 2013. — № 3(29). — С. 42—44.

⁶ Див.: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/0598318A16EEE98CC2257AF40036A232](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/0598318A16EEE98CC2257AF40036A232)

⁷ Див.: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207866D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207866D24762C1DC2257D0E004CC419)

двоє. При цьому судові рішення про припинення права власності співвласника призведе до ліквідації права спільної часткової власності взагалі.

По-п'яте, згідно ч. 2 ст. 365 ЦК суд постановляє рішення про припинення права особи на частку у спільному майні за умови попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду. Невиконання позивачем цієї умови є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог. Тобто йдеться про обов'язкове депонування вартості частки у спільному майні.

За недотримання цієї вимоги закону вважається, що особа незаконно позбавлена майна.

У ЦК РФ (ст. 252) натомість передбачено, що «Виплата учаснику часткової власності іншими власниками компенсації замість виділу його частки в натурі допускається за його згодою у випадках, коли частка власника незначна, не може бути реально виділена і він не має суттєвого інтересу у використанні спільного майна, суд може і за відсутності згоди цього власника зобов'язати інших учасників часткової власності виплатити йому компенсацію».

Тобто окремої, аналогічної ст. 365 ЦК не існує, а як виняток передбачено можливість позбавити співвласника його частки за дотримання таких же умов як і у вітчизняному ЦК, але із суттєвою відмінністю — не передбачено попереднє депонування вартості частки в майні.

Вимога попереднього платежу є не просто технічною складовою процедури відчуження майна, яка встановлена законом, а основною вимогою, на якій повинно ґрунтуватися рішення суду про позбавлення особи майна без її згоди

Щодо законодавства України Європейський суд з прав людини рішенням від 21 грудня 2010 р. у справі «Андрій Руденко проти України» підкреслив, що допущено незаконне позбавлення особи майна у зв'язку з порушенням правил щодо попереднього депонування суми відшкодування, що може призвести до негативних економічних наслідків для цієї особи, оскільки *вимога попереднього платежу є не просто технічною складовою процедури відчуження майна, яка встановлена законом, а основною вимогою, на якій повинно ґрунтуватися рішення суду про позбавлення особи майна без її згоди.*

Це положення вищими судовими інстанціями з 2010 р. суворо виконується. Верховний Суд України постановою від 12 вересня 2011 р.⁸ на-

правив справу на новий розгляд до суду першої інстанції саме з підстави невнесення попередньо вартості частки, а тільки присудження судом виплати компенсації вартості.

Якщо подружжя не досягло згоди про долю неподільних у натурі речей — вирішується питання присудження їх одному з подружжя з виплатою компенсації вартості частки у праві спільної власності за умови обов'язкового депонування відповідної суми

Ця норма має бути дотримана навіть якщо суд першої інстанції не має відповідного депозитного рахунка (*постанова Верховного Суду України від 19 червня 2013 р.*⁹), тобто компенсацію присуджувати не можна.

Щодо застосування ст. 365 ЦК у поєднанні з положеннями частин 4, 5 ст. 71 Сімейного кодексу України (далі — СК) зазначимо таке. Стаття 71 СК передбачає способи та порядок поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Після визначення часток кожного з них в їх спільній сумісній власності суд вирішує питання поділу майна між ними в натурі. Якщо подружжя не досягло згоди про долю неподільних у натурі речей — вирішується питання присудження їх одному з подружжя з виплатою компенсації вартості частки у праві спільної власності за умови обов'язкового депонування відповідної суми. Але за недосягнення домовленості між подружжям з питання виплати компенсації може застосовуватися, за наяв-

ності для цього відповідних підстав, ст. 365 ЦК. Варто відзначити, що у ст. 365 ЦК не уточнено, що йдеться тільки про спільну часткову власність (хоч вона і знаходиться серед норм, які регулюють спільну часткову власність). Законодавець, ймовірно, умисно використовує родові поняття «спільна власність», хоч на стадії поділу майна подружжя може йтися тільки про спільну часткову власність, оскільки судом встановлюються ідеальні частки у праві на майно.

У п. 25 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» зазначено, що, «вирішуючи питання про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема неподільної речі, суди мають застосовувати

⁸ Див.: Вісник Верховного Суду України. — 2012. — № 3 (139). — С. 8—10.

⁹ Див.: Цивільне судочинство. Судова практика у цивільних справах. — 2013. — № 3(29). — С. 42.

положення частин 4, 5 ст. 71 СК щодо обов'язкової згоди одного з подружжя на отримання грошової компенсації та попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. За відсутності та-

Розмір компенсації вартості частки, у разі спору, може визначатися шляхом призначення та проведення відповідної судової експертизи

кої згоди присудження грошової компенсації може мати місце з підстав, передбачених ст. 365 ЦК, за умови звернення подружжя (одного з них) до суду з таким позовом (ст. 11 ЦК) та попереднього внесення на депозитний рахунок суду відповідної грошової суми. У разі коли жоден із подружжя не вчинив таких дій, а неподільні речі не можуть бути реально поділені між ними відповідно до їх часток, *суд визнає ідеальні частки подружжя в цьому майні без його реального поділу і залишає майно у їх спільній частковій власності»*.

Останнє положення суди часто застосовують, оскільки в більшості випадків, з урахуванням рівності часток подружжя, під час поділу майна необхідно стягувати компенсацію на користь іншого подружжя, однак позивачем кошти на депозитний рахунок не вносяться, відповідач своєї згоди на виплату компенсації не дає (для застосування ч. 4 ст. 71 ЦК), а інших варіантів розподілу спірного майна в натурі без порушення прав однієї зі сторін немає (для застосування ст. 365 ЦК).

У подібній ситуації суд має визнати ідеальні частки подружжя в цьому майні без його реального поділу і залишає майно у їх спільній частковій власності (*наприклад, ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 квітня 2012 р.*¹⁰).

Наприклад, при поділі подружжям квартири та автомобіля, які є неподільними речами та мають різну вартість, а тому не можуть бути поділені в натурі відповідно до ч. 2 ст. 71 СК, не може бути застосована і ст. 365 ЦК, оскільки жодна зі сторін не внесла на депозитний рахунок суду відповідну грошову компенсацію (*такий підхід було застосовано в ухвалі Верховного Суду України від 21 березня 2007 р.*¹¹).

Розмір компенсації вартості частки, у разі спору, може визначатися шляхом призначення та проведення відповідної судової експертизи.

Питання поділу майна подружжя не може обмежуватися тільки цими положеннями, оскільки мають бути враховані обставини конкретної справи, умови шлюбного договору (за наявності), інтереси дітей тощо, законодавчі положення щодо визначення самого об'єкта поділу, що неможливо розглянути в цій статті докладно. Водночас, це може бути предметом подальших розвідок у напрямі нашого дослідження.

¹⁰ Див.: Цивільне судочинство. Судова практика у цивільних справах. — 2012. — № 2. — С. 52—56.

¹¹ Див.: Цивільне судочинство. Судова практика у цивільних справах. — 2007. — № 1. — С. 85—87.

Вітаємо колег!

11 вересня виповнилося 65 років
судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України
Федченку Олександр Степановичу.
Стаж його роботи на посаді судді становить 32 роки,
12 з яких — у Верховному Суді України.

29 вересня 70-річний ювілей
у судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженого юриста України
Житкова Валерія Васильовича.
Суддівській справі він присвятив 32 роки,
12 з них працював суддею Верховного Суду України.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних, посилань
на нормативні акти й інші джерела відповідають
автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом голови
редакційної колегії з обов'язковим посиланням на
джерело

З попередніми номерами журналу (у форматі PDF)
можна ознайомитися на офіційному web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253-1683
група технічного забезпечення
(44) 253-0687

Редактори:

А.В. Гончарук
К.С. Мусієнко
П.О. Мусієнко
О.І. Пархоменко (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

В.М. Горобченко
Фото:
Д.О. Кулик
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
вул. Сирецька, 38, кв. 1
м. Київ
04073
Телефон: **(44) 468-3131**
E-mail: **istina_knigi@ukr.net**

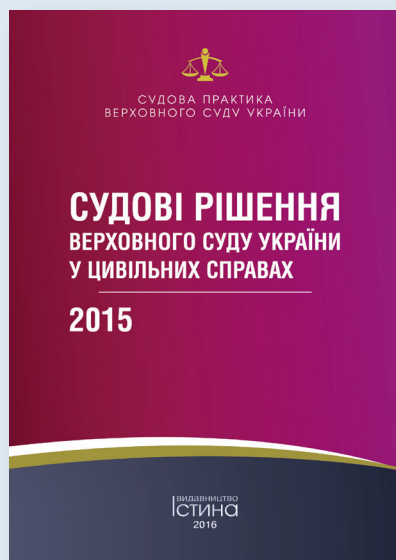
Віддруковано:

ТОВ «ВТС Принт»
вул. Кирилівська, 476
м. Київ
04080
Телефон (факс): **(44) 227-7817**

Підписано до друку 23.09.2016
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 16-91.
Наклад 1100 пр. Ціна договірна

Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2015 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2016. — 804 с.

У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2015 року за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з передбачених процесуальним законодавством підстав. Постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм права.

Видання розраховане на суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

Право Європейського Союзу : Підручн. / За ред. Р.А. Петрова. — К., 2016. — 384 с.

Підручник «Право Європейського Союзу» розрахований на студентів, які тільки починають вивчати цю дисципліну. У ньому стисло та доступно характеризуються усі загальні елементи структури ЄС, компетенція та відмінності між інститутами ЄС. Автори знайомлять читача з усіма елементами внутрішнього ринку ЄС та змістом і цілями Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У виданні розглядаються мета, зміст та правове регулювання імплементації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС в правову систему України, статус громадян України на території держав-членів ЄС. Схеми сприяють наочному вивченню курсу. У книзі міститься стислий аналіз змін до конституційного устрою ЄС, запровадженого Лісабонським Договором.

**З приводу придбання книг
звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073
Телефон: +380 (44) 468-3131;
<http://www.istina-books.com.ua>;
e-mail: istina_knigi@ukr.net**